

2

Amaçlarımız

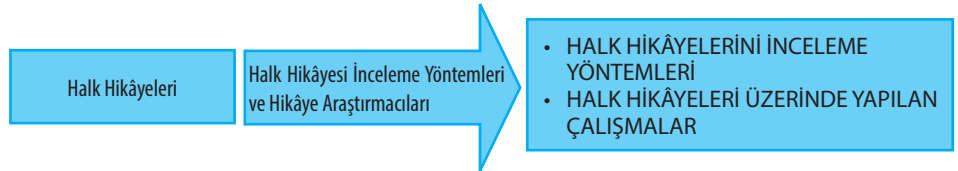
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Halk hikâyelerini inceleme yöntemlerini tanımlayabilecek,
- 👁️ Halk hikâyeleri ile ilgili çalışma yapanları tanıyabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Yöntem
- Epizot

İçindekiler

Halk Hikâyesi İnceleme Yöntemleri ve Hikâye Araştırmacıları

HALK HİKÂYELERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ

Türk halk hikâyeleriyle ilgili çalışmaların başlangıcını çok gerilere kadar götürebilirsek de, konunun metodik olarak ele alınışının tarihi oldukça yenidir. Yaklaşık elli yıllık bir geçmişi olan bu çalışmalarda metotlardan söz edilmesine karşılık bunun uygulanması 2000'li yıllardan sonra görülmeye başlanmıştır.

Çalışmamızın bu kısmında halk hikâyelerinin inceleme yöntemleri çok kısa olarak tanıtılacak, daha sonra da Türkiye'de bu konuda öne çıkmış olan araştırmalardan söz edilecektir.

Diğer halk edebiyatı ve folklor ürünlerinde olduğu gibi halk hikâyeleriyle ilgili yöntemleri de dört başlık altında toplayabiliriz:

- Tarihi - Coğrafi Fin Yöntemi
- Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemleri
- İdeolojik Halk Bilimi Kuramı
- Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi

“Fin Folklor Kuramı” ve “Karşılaştırmalı Folklor Kuramı” gibi adlarla da anılır. Metinlerin **varyant**larının hem aynı tarihsel dönemde ve tarihsel derinlikte hem de coğrafi dağılımda arandığı bu yöntemde ulaşılan her kayıt birbiriyle karşılaştırılarak ilk metne, yani *ur-forma* ulaşmaya çalışılır. Fin Julius Krohn ve oğlu Kaarle Krohn (1996) tarafından geliştirilen bu kuramda, metin incelemede ulusal ve uluslararası anlatı tipi ve **motif kataloglarından** yararlanılır.

Türkiye'de 1966 yılından sonra yapılan araştırmalarda en çok başvuru yapılan yöntemdir. Başlangıçta daha çok masal araştırmalarında başvuru yapılan bu yöntem daha sonra halk hikâyelerine (Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Tahir ile Zühre Hikâyesi; Ensar Aslan, *Yaralı Mahmut Hikâyesi*; Ali Berat Alptekin, *Kırmanşah Hikâyesi*, vb.) de uygulanmaya çalışılmıştır. Aşağıda bu yöntemlerde takip edilen **epizot** ve **motif**lerine göre incelemede nelere dikkat edildiği ana hatlarıyla ele alınmıştır:

1. Epizotlarına Göre: Halk hikâyelerini epizotlarına göre incelerken, hikâyenin ana motiflerini ele alırız.

aa. Kahramanın Ailesi: Burada daha çok erkeğin ailesinden söz edilir. (Bazı hikâyelerde kızın ailesi de yer alır.) Baba, genellikle padişah veya beydir. Maddi

Varyant: Halk anlatımlarında bir metnin farklı anlatımlarına verilen ad; eş metin.

Julius Krohn
(1833-1888)

Motif katalogu: Tam adı Motif-Index of Folk Literature olan altı ciltlik klasik eser, yazarı Stith Thompson tarafından 1932-36 yılları arasında yayımlanmıştır. Eser, halk edebiyatı türlerinde geçen motiflerin uluslararası örneklerden yararlanılarak yapılmış bir sınıflamasıdır.

Epizot: Anlatım türleri içinde yer alan destan, hikâye, masal gibi türlerde bir metnin birbirinden ayrılan, ancak asıl konuya bağlı parçalarına verilen ad. Söz konusu parçalar birbirini tamamlamak suretiyle asıl metni oluşturur.

Motif: Hikâye etmenin en küçük unsuruna verilen ad.

imkânlarla sahip olmasına karşın, çocuğu yoktur. Bu sebeple yanına vezirini (arkadaşını) da alarak, derdine çare bulmak için gurbete çıkar.

ab. Kahramanın Doğumu: Burada, hikâyenin asıl kahramanlarının doğumları anlatılır. Bu husus halk hikâyelerinde aşağıdaki şekilde dile getirilir:

Bir padişahın (bazen padişah ve vezirin) çocuğu olmaz. Duruma üzülen bu kişiler birlikte gurbete çıkarlar. Bir çeşme başında (bazen akarsu kenarı, mezarlık, vb. de olabilir.) iki rekat namaz kıldıktan sonra yemek yemeye başlarlar. Bu sırada Hazreti Hızır (Hazreti Pir, kırklar, üçler, yediler, ak sakallı ihtiyar) bunların yanına gelir. Onların niçin gurbete çıktığını anlattıktan sonra bir elma (bazen nar veya muska da olabilir) verir. Bunun ikiye bölünmesini, yarısını hanımının, yarısını da kendisinin yemesini tavsiye ederek kaybolur. Eğer hikâye kahramanlık hikâyesi ise (Şah İsmail, Kirmanşah gibi) elmanın kabuğunu da ahırdaki kısrağın yiyecektir. Zamanı gelince, çocuk dünyaya gelir.

ac. Kahramanlara Ad Verilmesi: Elmayı veren derviş, kendisi gelinceye kadar çocuklara ad verilmemesini tembihler. Çocuk (veya çocuklar) uzun yıllar (genellikle yedi yaşına kadardır.) “adsız” olarak dolaşır. Mahallede herkes ona “adı yok”, “adsız” diye takılmaya başlar. Bu duruma daha fazla dayanamayan anne baba çocuklara ad koyacakları sırada derviş çıkagelir ve onların adlarını verir.

aç. Kahramanın Eğitimi: Aşk hikâyelerinde (*Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı*, vb.), genellikle birbirlerini kardeş zanneden iki çocuk birlikte okula giderler.

ad. Kahramanların Âşık Olmaları: Hazreti Hızır (pir, ak sakallı adam), bazen de üçler, yediler, kırklar, kahramanlara rüyalarında bade içirirler. Bu badelerden birincisi Allah; ikincisi, üçler, yediler, kırklar; üçüncüsü ise birbirlerine âşık olacak sevgililer içindir.

ae. Kahramanın Sevgiliyle Karşılaşması: Halk hikâyelerinde bade içen sevgililer uzun süre baygın vaziyette yatarlar. Hekimler çağrılır, fakat derde derman bulunamaz. Köyün veya mahallenin ihtiyar kadını, gençlerin derdini anlar. Bunun üzerine bir saz getirilerek erkek kahramanın yanına bırakılır. Bu zamana kadar saz çalmasını bilmeyen kahraman saz sesini işitince uyanır ve türkü söylemeye başlar. Uzun süren gurbet yolculuğundan sonra iki sevgili (genellikle gül bahçesinde) karşılaşırlar. Birbirlerine şiir söyleyen iki genç bir süre sonra birbirlerini tanırlar.

af. Kahramanın Gurbete Çıkması: Sevgiliyle karşılaşan erkek kahraman, tekrar baba evine döner. Başından geçenleri annesine anlattığında, babası da durumdan haberdar olur. Kız tarafına dünür olunduğu zaman büyük bir engel çıkar (sevgilinin ağırlığında altın isteme, vb.). Engeli kaldırmak isteyen kahraman da gurbete çıkar.

ag. Sevgilinin Bir Başka Kahramanla Evlendirilmek İstenmesi: İki âşık birbirleriyle konuşurken kızın babası kızını bir başka gence verir. Bu genç, maddi açıdan değerlendirildiğinde diğerinden (âşıktan) daha üstündür. Düğün hazırlıkları başlar. Kız, gerçek sevgilisini görebilmek için erkek tarafından süre ister. Bu süre *Âşık Garip* hikâyesinde yedi yıldır. *Emrah ile Selvi Han* hikâyesinde üzüm bağının meyve verme veya dokunacak halının tamamlanma süresidir. *Tahir ile Zühre* hikâyesinde kırk gündür. Kahraman, otuz dokuzuncu gün düğün evine gelir, oradaki âşıklarla atışır. Onları teker teker mat ettikten sonra gelin ve damat adayıyla karşılaşır. Onlarla da konuştuğuktan sonra sevgilisi, gerçek sevdiği genci diğerine anlatır. Böylece iki âşık ikinci defa kavuşmuş olur.

ağ. Kahramanın Memleketine Dönüşü: İki âşık birbirlerine kavuştuktan sonra (*Kerem ile Aslı* hikâyesinde kavuşma olmamıştır) damat kendi memleketine gitme

arzusunu eşine bildirir. Eşi vasıtasıyla yeni akrabalarından izin alır ve kendi memleketine döner.

ah. Sonuç: Baba ocağına dönen kahraman, kırk gün kırk gece düğün yaptıktan sonra murada erer ve ömrünün sonuna kadar o ülkede yaşar.

Bazı hikâyelerin (*Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı*) sonunda ise; ya araya giren kötü kalpli birisi, ya da âşıkların duası sonucunda iki sevgili tam birbirlerine kavuştukları sırada ölürlür. Aynı anda ölen sevgililerin mezarı yan yana yaptırılır. Rivayete göre, her yıl bu mezarlardan birer gül (kırmızı ve beyaz) çıkar ve birbirine doğru eğilir. Ancak ortadan çıkan bir karaçalı (diken) bu kavuşmaya engel olur.

2. Motiflerine Göre İnceleme: Halk anlatmalarının motiflerine göre incelenmesi Stith Thompson'un masallar için geliştirdiği motif kataloğuna göre yapılmaktadır. Thompson, masal motiflerini A. Mitolojik Motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak (Tabu)... Z. Çeşitli Motifler gibi her birini harflendirerek 22 gruba ayırır ve her motif grubunu da kendi arasında numaralandırır.

Burada masallarda gördüğümüz motif incelemesinin halk hikâyelerine tatbik edilmesi olayıyla karşılaşırız. Bu yöntem, Türkiye'de ilk defa *Erzurum ve Çevresinden Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar* (Karadağ 1984) adlı doktora tezine de uygulanmıştır. Daha çok sevgi konusunu işleyen hikâyelerde gördüğümüz bu inceleme metodunda bulunan önemli motiflerden bazıları aşağıdadır:

1. Padişahın çocuğu yoktur, bu sebepten vezirini de yanına alarak gurbete çıkar (*P10. Padişah; L 111 . 1. Gurbete gidiş ve dönüş*).
2. Yolda veya bir su kenarında padişah ve vezirinin karşısına Hazreti Hızır çıkar (*V221. Pirin mucizeleri; L111.1. Gurbete gidiş ve dönüş; K2035. Evlat sahibi olma; N825.1. Çocuk sahibi olmayan kahramanlar; V223.1. Pirin nahiyesi; T511.1. Elma yiyerek hamile kalma*).
3. Zamanı gelince iki bebek dünyaya gelir. Adları konulduktan sonra birlikte okula gitmeye başlarlar (*T11.3. Beraberce okula giden gençler birbirlerine âşık olurlar*).
4. Çocuk büyür, savaşa katılır, ava gider. Tam o sırada hikâyenin önemli kahramanı olan kızla karşılaşır (*Hurşit Bey, Şah İsmail, Kerem ile Aslı*). Bazı hikâyelerimizde kadın kahraman çok kuvvetlidir (*Şah İsmail, Hurşit Bey*). (*F565.2. Çok kuvvetli kız; H1233.6.1. Macerada yardımcı at; G535 Devin esiri olan kadın kahramana yardım edilir; B401. Yardımcı at*).
5. Padişah, kızın babasına dünür olur, baba da padişahı düşünemesi için süre ister (*T376. Dünür olma*). Bazen çocuklar beşik kurtması yapılır. (*T61.5.3. Beşik kurtması*). Bazen sevgililer rüyada karşılaşırlar. (*T11.3.1. Sevgililerin rüyada karşılaşmaları*).
6. Bir cadı kadın, bazen kızın babasına, bazen de kızın annesine, kendisine veya kardeşlerine padişahın rahat ettirmeyeceğini söyler . Böylece iki sevgilinin arası açılır (*Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre, Hurşit ile Mahumihri, Bey Böyreç, Asuman ile Zeycan*).
7. Bunun üzerine kız, düğünün yapılabilmesi için kırk gün süre ister. Bu zamanda ya dokunacak halı tamamlanacaktır. Ya da gurbetteki sevgili gelecektir. Otuz dokuzuncu gün sevgili gelir ve hasretler kavuşur. (*T136.1. Düğün merasimi; T268. Sevgililerin birbirine kavuşması*).
8. Bu arada kızını delikanlıya vermek istemeyen padişah belirlenen süreden yararlanarak ailesiyle memleketinden ayrılır (*Kerem ile Aslı, Hurşit ile Mahumihri, Şah İsmail*). Ancak kız giderken ocaklık taşının altına veya bir başka yere mektup bırakır.

9. Delikanlı, ya kıyafet değiştirerek, ya da tesadüfen sevgilisinin olduğu ülkeye doğru yola çıkar. (R169.1. *Sevgilisini kurtarmak için kıyafet değiştirerek gezen kimse*). Bazı durumlarda kıyafet değiştiren kahraman tesadüfen sevgilisinin odasına girer. (K1343.3. *Kıyafet değiştirerek sevgilisinin odasına giren adam*).
10. Delikanlıya sevgilisinin memleketinde yaşlı bir kadın yardım eder (*Hurşit ile Mahımihri, Bey Böyrek*). (N825.3. *Yardımcı yaşlı kadın*).
11. Kadın veya evinden birisi delikanlıyı padişahın sarayına götürür. Padişah, kahramanı yakaladığı zaman öldürülmesi için cellatlara teslim eder. Fakat cellatlar onu öldürmeye kıyamazlar, gömleğini bir kuş kanına sürerek padişaha getirirler (*Hurşit ile Mahımihri, Bey Böyrek, Şah İsmail*).
(Z101. **Ölüm sembolü kanlı gömlek**).
12. Tekrar geriye dönen kahraman sevgilisi ile karşılaşır. Fakat kızın annesi durumdan haberdar olur. Bunun üzerine delikanlı bir yere hapsedilir (*Tahir ile Zühre*), (R49. *Çeşitli yerlere hapsetme*).
13. Kahramanlar yolda olağanüstü güçlerle (dev, harami, vb.) savaşırlar. Kız ve oğlan tarafı savaşı kazanır. Böylece büyük bir miras elde edilir. (B171.2.2.1. *Devi öldüren kahraman; P475. Harami*).
14. Kız ve oğlan tekrar memleketlerine dönerler. Kahraman hasta babasına yardım eder. Saltanat delikanlıya kalır, kırk gün kırk gece düğünden sonra iki âşık murada erer (Z71.12. *Kırk gün kırk gece düğün*). Bunların dışında halk hikâyelerinde aşağıdaki motifler yaygındır: C375.2.5. *Mezarlıkta uyuma (Ercişli Emrah ile Selvi Han)*. T86.2. *Âşıkların aynı anda ölmele-ri (Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, gibi.)* E419.6. *Aynı bölgede ölen sevgililer aynı mezara konulur (Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, vb.)*

Yapısalıcı Halk Bilimi Yöntemleri

Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı

Batı kültür tarihine kaynaklık eden uygarlıkların (Antik Yunan ve Yahudi mitolojisi) destan ve mitlerdeki kahramanların ortak nitelikleri olduğunu saptayan Raglan, bu ortak noktaların da insan yaşamının ayinle desteklenen bir dönemi olduğunu belirlemiştir. Bu ayinsel dönemler doğum, tahta çıkma, evlenme ve ölümdür. Kuram bu nedenle destan ve mitlerin, ayinlerin sözlü anlatım ve öğretim aracı olduğunu ileri sürer. Kurama göre bir kahramanının yaşamı en fazla 22 başlıkta anlatılır.

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
2. Kahramanın babası bir kraldır.
3. Baba çoğunlukla annenin yakın akrabasıdır.
4. Kahramanın ana rahmine düşmesi uygunsuz bir ilişki sonucudur.
5. Kahraman aynı zamanda bir Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilir.
6. Kahraman, uygunsuz bir ilişkinin ürünü olduğu için, çoğunlukla doğunca, babası veya dedesi tarafından öldürülmek istenir.
7. Kahraman gizlice bir yere gönderilir.
8. Kahraman doğduğu yerden uzak bir yerde kendini bulan bir aile tarafından evlat edinilir ve büyütülür.
9. Kahramanın çocukluğu hakkında bir şey anlatılmaz.
10. Kahraman yetişkin olduğunda, gelecekte kral olacağı yere gider.

11. Kahraman; bir kral, dev veya yırtıcı hayvana karşı zafer kazanır.
12. Kahraman, çoğunlukla yerine geçtiği kralın kızıyla evlenir.
13. Kahraman kral olur.
14. Kahraman, bir süre sükûnet içinde hüküm sürer.
15. Kahraman, yeni yasalar koyar.
16. Kahraman, yasaları nedeniyle tanrılar ve halkın gözünden düşer.
17. Kahraman, tahttan indirilir ve krallık yaptığı şehirden sürülür.
18. Kahraman esrarengiz bir zaman ve yerde ölümle karşılaşır.
19. Kahraman, çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür.
20. Kahramanın, eğer varsa, çocukları onun yerine tahta geçmez.
21. Kahramanın vücudu gömülmez (çünkü bulunamamıştır.)
22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha çok kutsal yer vardır. (Ekici 2007: 120-121).

Türkiye’de bu yöntem ilk defa Özkul Çobanoğlu tarafından *Oğuz Kağan ve Er Töştük* destanlarına uygulanmıştır. M. Öcal Oğuz da, *Dede Korkut* hikâyelerinden *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* ve *Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boya* bu yöntemi uygulamıştır. Oğuz, daha sonra da Türk hikâyeleri için bu yöntemin yeterli olmadığını ancak metodik araştırmalarda değerlendirilebileceğini belirtmiştir. İsmet Çetin de bu yöntemi Türk destanlarına uyguladıktan sonra destan kahramanlarının özelliklerini yedi başlık altında değerlendirmiştir. Nerin Köse *Kurmanbek* ve *Kococaş* destanlarında aynı yöntemi uygulamıştır (Köse 2000: 22-39).

Vladimir Propp’un Yapısalcılık Yöntemi

Rus masal araştırmacısı Propp (1895-1970) masalların değişen değerlerinin kişi adları ve kişilerin nitelikleri olduğunu, değişmeyen yönlerinin ise kişilerin eylemleri ile işlevleri olduğunu saptamıştır. Rus peri masallarının olay akışına uygun olarak inceleyen Propp, tüm masallar için geçerli olan bir kalıp oluşturur. Buna göre bir masal da kişiler en fazla 31 işleve sahiptir ve bu işlevler 7 kişi (saldırgan, başışçı, yardımcı, prenses, gönderen, kahraman, düzmece kahraman) tarafından üstlenilir. Bu yöntem Türkiye’de ilk defa Umay Günay tarafından Elazığ’dan derlediği 70 masala uygulanmıştır.

İlhan Başgöz (1998: 85-91) de âşık hikâyelerinin yapısını bu yönteme göre çıkarmıştır. Ona göre, rüya görme ve bade içerek âşık olma motifinin, âşık hikâyelerinin ana hatlarıyla sıkı bir ilişkisi vardır. Halk hikâyesindeki kişi sayısı Propp’un belirlediği kişiler ve görev alanlarıyla aynıdır ama işlevler değişiktir. Buna göre bir âşık hikâyesi üç ana bölüm ve altı aksiyondan oluşur:

1. Bölüm: Ailenin parçalanması (Aksiyonlar: Kriz ve Değişim [yetişkin - âşık-sanatçıya dönüşme])
2. Bölüm: Yeni bir aile kurmak için mücadele (Aksiyonlar: Arama, Engeller, Çözülüş.)
3. Bölüm: Yeni ailenin kurulması (Aksiyon: Birleşme.)

İlhan Başgöz
(1921- ...)

Claude Levi-Strauss’un Yapısalcı Yöntemi

Fransız sosyal antropolog ve halk bilimci C. Levi-Strauss (1908-1996), “Akrabalığın Temel Yapıları” adlı araştırmasında “ensest ilişki” üzerinde durur. O, “Mitsel düşüncenin, daima karşıtlıkların farkında olarak onların geliştirici araştırıcılığıyla çalıştığını ileri sürer. O, mitlerin yapısal kompozisyonunu araştırmaktan çok mitlerde tanımlanan dünyanın yapısal çözümlemesini yapmağa çalışmıştır” (Çobanoğlu 1999: 207-211). Propp gibi toplumsal öğeleri anlamak için tek araç olan toplumsal

yapı modellerini arar. İnsanlığın düşüncesini yöneten bu ortak yapı kalıplarını bulmak için Strauss, kültürün yaratılmasında etkili olan birbirine zıt anlam farklılıklarını, yani *ikili karşıtlıkları* saptar. Ayrıca bunların birbirinden bağımsız gibi görünen kültürel yapılardaki paralel yansımalarını belirler.

Türkiye’de bu yöntem Ümral Kırman (Deveci) tarafından *Dede Korkut* hikâyelerine uygulanmıştır. Çalışmada *Dede Korkut* hikâyelerinde tespit edilen doğa-kültür karşıtlığı, akrabalık ilişkileri, sosyal hayatla ilgili karşıtlıklar, cinsiyete dayalı karşıtlıklar ele alınmış ve bu yönetime göre tahlili yapılmıştır. (Akman 2008: 11). Ayrıca, Seyfi Karabaş (1996), bu yöntemi uygulayarak *Dede Korkut*’un iki hikâyesi örneğinde renklerin kullanımı ile kişilerin duygu, düşünce ve davranışları arasındaki paralellikleri saptamıştır. Karabaş ayrıca, *Dede Korkut* metnlerinin *karşıt yansımali bir yapıya* sahip olduğunu da ortaya koymuştur. Buna göre; Merkez anlatım birimi denilen, hikâyenin orta bölümlerine denk gelen bölümünün öncesinde ve sonrasındaki olay sayısı eşittir. Olayların içeriği de benzerdir ama içeriğin metnin gelişime etkisi ters yöndedir. Yani, merkez anlatım birimi öncesinde geçen her olay karmaşanın artmasına yol açar. Merkez anlatım biriminde karmaşa en üst düzeydedir. Bu birimin sonrasındaki eşit sayıdaki olay ise karmaşanın giderek çözülmesini sağlar. Karabaş’ın, *Dede Korkut* hikâyelerinde renklerin kullanımıyla ilgili üçlü kalıbı şöyledir:

- Düz renkler: Bir insanın düşünceleri ve duyguları nedeniyle ama ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirir.
- Karışık renkler: İnsanın doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşime girmesi yüzünden oluşan idealde eksikliği, törpülenmiş öğeleri, kusurları, yıpranmayı ifade eder.
- Renksiz: bir şeyin sınaması sırasında renk kullanılmaz.

Joseph Campel’in Kahramanın Sonsuz Yolculuğu

Campel’in, Türkçeye, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* olarak çevrilen çalışmasında, halk anlatılarının yapılarının aynı olması konusu tartışılmıştır.

1. Yola Çıkış: a. Maceraya çağrı, b. Çağrının reddedilmesi, c. Doğaüstü yardım, c. İlk eşiğin aşılması, d. Balinanın karnı.
2. Erginleme: a. Sınavlar yolu, b. Tanrıçayla karşılaşma, c. Baştan çıkarıcı olarak kadın, d. Babanın gönlünü alma, e. Tanrılaştırma, f. En son ödül.
3. Dönüş: a. Dönüşü reddetme, b. Büyülü kaçış, c. Dışarıdan gelen kurtuluş, d. Dönüş eşiğinin aşılması, e. Yaşama özgürlüğü,

Bu yöntemi Türkiye’de Tuba Saltık Özkan (2006), *Bey Böyrek* hikâyesine uygulamıştır.

Greimas’ın Göstergebilim Yöntemi

Bu yöntem, Filiz Kırbaçoğlu tarafından “Köroğlu Destanı’nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmasına uygulanmıştır. Kırbaçoğlu bu yöntemin esaslarını şu şekilde anlatır: “*Greimas’a göre, evrenin bizde bir biçim, anlam kazanabilmesi için onda bir takım farklılıklar algılamamız lazımdır. Bu metinde iki nesne vardır. Bunlar aradadır ve çatışmayı meydana getirirler. Bu nesneler arasındaki bağlantıyı kavramak ve tespit etmek yapıyı ortaya çıkarır. Bir metni çözümlemenin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri derin düzey çözümlemesidir. Bunu da göstergebilimsel dörtgen sağlar.*

Karşıtlık (yaşam-ölüm; erkek-dişi), çelişkinlik (yaşama-yaşamama; yitirme-yitirmeme) içirme ya da bütünleyicilik (olasılık-belirsizlik; av-savaş). Bu çözümle-

me yöntemi, yalnızca içerik düzleminin derin düzeyini, göstergibirimcikler arasında kurulan bağıntıları, bu bağıntıların oluşturduğu dizgeleri kapsamaktadır.” (Kırbaçoğlu 2000: 40; Akman 2008: 13).

İdeolojik Halk Bilimi Kuramı

Ulusal halk bilimi kuramı olarak da bilinir. Kuram, bir ulusun dilinin canlanmasında, kültür bağımsızlığını sağlamasında, ulusal ruhun temsil edilmesinde, ulus karakterinin betimlenmesinde aracı olarak halk bilimi unsurlarını kullanılır. İlk halkbilim çalışmalarının yapıldığı Finlandiya ve İrlanda’da da bir süre etkili olan bu kuram, Hitler Almanya’sında, Bolşevik devrimi sonrası Rusya’da, sosyalist Macaristanda, ikinci dünya savaşı öncesi Japonya’da, birinci dünya savaşı sırasında ve hemen sonrasındaki Amerika’da bazı halkbilimciler tarafından kullanılmış, devletler de böylesi çalışmaları desteklemiştir.

Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

Performans Teori

Bu teoride, halkbilimsel unsurun yaratım sürecine odaklanılır. Buna göre metnin oluşmasında, *anlatıcı* kadar, *dinleyici* kitlesinin, anlatımın gerçekleştirildiği *fiziksel mekânın*, *sosyo-kültürel çevre koşullarının* ve gösterinin yapıldığı *zamanın* da etkisi vardır. Bu nedenle kuram, metnin bu karşılıklı etkileşimler içinde nasıl yaratılıp biçimlendiğinin gözlemlenmesini önerir. Bilindiği gibi halk anlatılarının oluşmasında anlatıcı kesimin yanı sıra dinleyici kesimin de önemli bir yeri vardır. Bu konuyu İlhan Başgöz çeşitli yazılarında ele almıştır (Başgöz 1988: 64; Başgöz 2002: 1; Başgöz 2008). O, Âşık Sabit Müdamî’ye Öksüz Vezir hikâyesini iki farklı topluluk önünde (öğretmen evi ve bir çarşı kahvesinin kullanıcıları) anlattırmış ve dinleyicilerin âşığın anlatımına olan etkilerini saptamıştır. Dinleyicilere bağlı olarak hikâyenin anlatımında değişen bazı öğeler şunlardır: Hikâyenin uzunluk ve kısalığı, **sapmalar**, döşeme, anlatıcının söz hazinesi.

Türkiye’de konu Dursun Yıldırım (1998), İsmail Görkem (1998), Mehmet Korkmaz (2003), Ahmet Saçkesen (2003) ve Özkul Çobanoğlu (2000) tarafından da ele alınmıştır.

Sapma: Ara söz de denir. Anlatının ana yapısına ait olmayan dış yapısal özelliktir. Ana konudan sapan anlatıcı, açıklama yapma ve öğretme, kendi görüş, yorum ve eleştirilerini dile getirme ve kişisel serzeniş ve itiraflarda bulunmak amacıyla sapma yapar.

Sözlü Kompozisyon Teorisi

Milman Parry ve Albert Lord (1991, 2000) tarafından biçimlendirilen bu kuram, eski Yugoslavya’daki çoğunlukla Boşnak âşıkların müzik eşliğinde anlattıkları Homeros’un eserlerini incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Kuram, âşıkların yetişme evrelerini belirlemiş ve usta âşık olmada epik şiirin veznine uygun doğaçlama yapma becerisinin kazanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Kuramın iki temel teorisi vardır: Bir düşünceyi ifade etmek için hep aynı vezin koşullarında düzenli olarak kullanılan kelime grubunu ifade eden *formula/kalıp* ve formula ile de birleştirilerek, bir konunun âşık tarafından her zaman aynı kelimelerle ifade edilmesi ya da betimlenmesi anlamına gelen *tema*.

Bunların dışında Mehmet Kaplan “Halbuki bence edebiyat her şeyden önce metindir” (Kaplan vd. 1973: VI) diyerek metnin dil ve üslup açısından da değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Benzer bir görüş Mustafa Cemiloğlu (2002: 142) ve Erman Artun (2002: 66) tarafından da savunulur.

K İ T A P

Halk hikâyelerinin incelenmesi yöntemleriyle ilgili daha fazla bilgi için Metin Ekici'nin Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri (Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2007) ile Richard M. Dorson'un Günümüz Folklor Kuramları (Çev. Selcen Gürçayır-Yeliz Özay, Ankara: Geleneksel Yayıncılık 2006) adlı çalışmalara bakılabilir.

SIRA SİZDE

Tarihî-Coğrafi Fin yöntemi bizde ne tür anlatmalara uygulanmıştır? Bazı anlatmalara uygulanamamasının sebepleri sizce neler olabilir?

HALK HİKÂYELERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra; *Siyer*, *Kıyas-ı Enbiya ve Tezkiretü'l-Evliya*, *Geyik Destanı*, *Güvercin Destanı*, *Ejderha Destanı*, *Kesik Baş Destanı*, *Hatice Mevlidi*, *Kız Mevlidi*, *Cimcime Sultan*, *Veysel Karanî*, *Maktel-i Hüseyin*, vb. gibi eserler dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Dinî içerikli bu eserlerin yanına manzum aşk hikâyelerinin ilk çevirileri diyebileceğimiz *Süheyl ü Nevbahar* (İzzeddin), *Hüsrev ü Şirin* (Fahrî), *Hurşidname* (Şeyhoğlu), *Cemşid ü Hurşid* (Ahmedî), *Varka ile Gülşah* (Yusuf-ı Meddah), *Gül ü Husrev* (Tutmacı), vb. gibi eserleri de eklememiz gerekmektedir. Öyle zannediyoruz ki halk hikâyesi dediğimiz metinlerin ilk şekilleri bu eserlerin köy odalarında ve şehir muhitlerindeki kültür merkezlerinde okunmasıyla başlamıştır.

Halk hikâyeciliği geleneği ile âşıklık geleneği günümüzde olduğu gibi geçmişte de birbirinden hiç ayrılmamıştır. Bir başka ifadeyle âşık hem saz meclislerini, hem de halk hikâyesi fasıllarını birlikte yürütmüştür. Bugünkü bilgilerimize göre on beşinci yüzyılın sonundan itibaren Anadolu sahasında **ozanlık** geleneği yerini âşıklığa; hikâye anlatıcısı **kıssahan** da yerini *meddaha* bırakmışlardır. Bu hususu Fuad Köprülü bir makalesinde ele almıştır. Önemli gördüğümüz için ilgili makalenin bir bölümünü aşağıya alıyoruz:

“Anadolu ve Rumeli Türkleri'nin eski edebî hayatında meddahlığın çok büyük bir yeri vardır; çünkü, bizde halk hikâyeciliğini temsil edenler, asırlardan beri meddahlar olmuştur... On beşinci yüzyıldan itibaren kıssahanların yerini meddahlar almaya başlamış, kıssahan; meddah tabirleri de bu sırada aynı mânâda kullanılmışsa da on yedinci yüzyıldan başlayarak meddah tabiri daha yaygın bir hâl almıştır.” (Köprülü 1999: 361).

Ayrıca halk hikâyesi ve geleneksel Türk tiyatrosunun oluşmasında padişahların saraylarının da önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır. Padişah ve sarayda çalışanların hizmetlerinde olan kıssahanlar, meddahlar, kuklabazlar, karagözcüler eğlendirmenin yanında aynı zamanda bir psikolog görevini de üstlenmişlerdir. Bu hususta Köprülü'nün tespitleri bizim için son derece önemlidir:

“Esasen başlangıçta Arap halifelerinin, sonra onları taklit eden başka İslâm hükümdarlarının saraylarında eğlenceli kıssalar anlatarak hükümdârı ve maiyyetini eğlendirmekle vazifeli birtakım adamlar, nedimler vardı; fakat bunların vazifesi, yalnız hikâyelerin naklinden ibaret kalmazdı; ekseriyetle yüksek bir edebî terbiye de almış malûmatlı, zeki kimselerden mürekkep olan bu saray hikâyecileri, hükümdârın zevk ve mizâcına göre, mukallidlik etmeğe de mecburdular.” (Köprülü 1966: 365).

Halk hikâyelerinin ilk örnekleri XVI. yüzyılın sonlarında görülmeye başlamıştır. Yaşamış ve yaşadığı sanılan âşıkların hayat hikâyeleri bu türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bugünkü bilgilerimize göre halk hikâyesi dediğimiz metinlerin ilk şekilleri Azerbaycan ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde ortaya

Ozan: Şiirlerini saz (kopuz) eşliğinde söyleyen halk şairine verilen ad.

Âşık: Hazırlıksız olarak saz eşliğinde şiir söyleyen halk şairine verilen ad.

Kıssahan: Kıssa anlatmayı meslek edinmiş kişilere verilen ad.

Kuklabaz: Kukla oynatan sanatçıya verilen ad.

Karagözcü: Karagöz oynatan sanatçıya verilen ad.

çıkmiştir. Daha sonra batıya ve doğuya bu coğrafyadan yayılmıştır. Yine unutulmamalıdır ki hikâyelerin mekânı da yine bugünkü Kafkasya ve Orta Doğu'dan başlamakta daha sonra doğuya ve batıya gidilmektedir.

Birinci ünitemizde halk hikâyelerinin özellikleri bahsinde de belirttiğimiz gibi şamanlıktan, destancılığa, halk hikâyeciliğine kadar ortak olan unsurların başında bade (bota, buta) içme gelmektedir. Pir elinden üç badeyi içen âşık bir süre sonra ayılmakta, şiir söylemekte ve rüyasında gördüğü kızı bulmak için ailesinin karşı çıkmasına rağmen gurbet yollarına düşmektedir. Günümüz âşık edebiyatı araştırmacılarının tespitleri arasında, bir âşıkta bulunması gereken özellikler arasında, doğaçlama yapabilme, atışma yapabilme, muamma çözebilmenin yanına bir de halk hikâyesi anlatma şartı getirilmiştir ki bu da bizim görüşlerimizi doğrulaması bakımından önemlidir.

Bizce, halk hikâyelerinin ilk örnekleri de yaşamış ve yaşadığı rivayet edilen âşıkların hayatları etrafında oluşmuş olup bunlardan bazıları aşağıdadır.

Âşık Garip: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Hayatı etrafında *Âşık Garip (Garip İle Senem)* halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Tahir: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmakta olup hayatı etrafında *Tahir ile Zühre* halk hikâyesi oluşmuştur.

Cahan: XVI. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Cahan (Cihan)* ve *Abdullah* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Ercişli Emrah: XVII. yüzyılda Van ilinin Erciş ilçesinde yaşamıştır. Hayatı etrafında *Ercişli Emrah ile Selvi Han* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kerem Dede: XVII. yüzyılda yaşadığı sanılmakta olup, hayatı etrafında *Kerem ile Aslı* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kurbanî: XVI. yüzyılda Güney Azerbaycan'ın Diri köyünde doğmuştur. Hayatı etrafında *Gurbanî ve Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Tufarganlı Âşık Abbas: XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Tufargan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Tufarganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık şiirinde olduğu gibi halk hikâyecisinde de XVIII. yüzyıl hakkında elimizde fazla bir bilgi yoktur. Bu dönemde bilhassa kırsal kesimde halk hikâyesinin anlatılmış olma ihtimali yüksektir.

XIX. yüzyıl, gerçekçi halk hikâyelerinin (*Hançerli Hanım*, *Cevri Çelebi*, *Kanlı Bektaş*, *Sansar Mustafa*, *Letâifnâme*, vb.) olduğu bir dönemdir. Batakhaneye düşen bir gencin oradan çıkarılmasını konu alan bu hikâyeler bu yüzyılda hem aydınlar hem de halk arasında büyük ilgi görmüştür.

Buraya kadar kısa bir tarihçesini verdiğimiz halk hikâyeleri iki kanaldan bize kadar ulaşmıştır:

1. Yazılı Kaynaklar: Bunlar cönkler, mecmualar ve basma eserler olup Türk halkının en çok itibar ettiği metinlerdir. Bu tür eserler *Millî Kütüphane*'nin dışındaki özel kütüphanelerde de bulunmaktadır. Cönk, mecmua ve basılı kaynaklarda tespit ettiğimiz halk hikâyesi metinlerini alfabetik sırayla aşağıda veriyoruz:

a. *Yazma Metinler*: Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Hurşit ile Mahımihri, Kerem ile Aslı, Şah İsmail, Tahir ile Zühre.

b. *Basılı Metinler*: Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Bey Böyrek, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Elif ile Mahmut, Ferhat ile Şirin, Han Mahmut, Hurşit ile Mahımihri, Kerem ile Aslı, Köroğlu, Kurbanî, Melikşah ile Güllühan, Razinihan ile Mahıfirûze, Şah İsmail, Tahir ile Zühre.

2. Sözlü Kaynaklar: Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür." özdeyişinden hareketle ilk derleme gezilerine Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkılır. Yaklaşık yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde başta âşıklarımız olmak üzere pek çok kaynak şahıstan halk hikâyesi metni derlenmiştir. Bu derlemelerin büyük bir kısmı özel kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu hususta bilhassa *Pertev Naili Boratav*, *İlhan Başgöz*, *Ahmet Edip Uysal*, *Muhan Bali*, *Fikret Türkmen*, *Saim Sakaoğlu*'nun arşivleri son derece önemlidir.

Bu çalışmalar dışında ülkemizdeki ve yurt dışındaki arşivlerde de pek çok halk hikâyesi metninin yer aldığını biliyoruz. ABD'deki, *Türk Halk Anlatmaları Arşivi*; *Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü *Prof. Dr. Fikret Türkmen Folklor Arşivi*, *HAGEM* (Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü) Arşivi bunlardan bazılarıdır.

Halk hikâyelerinin derlenmesi ve bunlara bilimsel açıdan yaklaşılmasının yarım yüzyıllık bir geçmişi vardır. Bu dönemde bir taraftan halk hikâyeleri derlenirken, bir taraftan da bunlar bilimsel açıdan incelenmiştir. Konunun daha kolay anlaşılabilmesi için çalışmaları iki başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Burada Halk hikâyeleri üzerinde yapılan *yüksek lisans*, *doktora*, *doçentlik* ve *profesörlük* takdim tezleriyle başka çalışmalar ele alınacaktır. Bu konuda yapılmış pek çok çalışma vardır. Bu sebepten eserler kronolojik olarak verilme yerine aynı akademisyenin konu ile ilgili eserlerinin tamamı bir başlık altında toplanmıştır. Bu sebepten zaman zaman akademik bir çalışma olmamasına karşılık yazarın bütün eserlerinin bir arada değerlendirilmesinde yarar görüldüğünden derleme türünden eserler de bu kısma eklenmiştir. Sözünü ettiğimiz kısımda araştırmacıların eserleri çok kısa olarak tanıtılmıştır. Böylece okuyucu kitabı görmese bile az da olsa içeriği hakkında bir bilgi sahibi olmuş olacaktır.

1. Pertev Naili Boratav ve halk hikâyeleri: Türkiye'de halk hikâyelerini bilimsel yöntemlerle ele alıp değerlendiren araştırmacıların başında Pertev Naili Boratav gelir. Boratav, 1931 yılında bir lisans tezi olarak hazırladığı *Köroğlu Destanı* adlı çalışmada, kahramanlık hikâyesi olarak değerlendirdiği Köroğlu'nun *Paris*, *Özbek*, *İstanbul*, *Tobol*, *Urfa*, *Azeri* gibi çeşitli varyantlarını inceler. (1931, 1984). Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı'nın birlikte hazırladıkları *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*'nde Dede Korkut ve Köroğlu kollarının yanı sıra *Kirmanşah*, *Emrah ile Selvi*, *Kerem ile Ash*, *Tahir ile Zühre*, *Âşık Garip*, *Şah İsmail* ve *Beyböyre* hikâyeleri yer almaktadır (1943).

Pertev Naili Boratav'ın, 1946 yılında yayımladığı *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eseri bu alanda yayımlanan en önemli çalışmalardan birisidir. Eserde, halk hikâyelerinin destan, masal, âşık şiiri, roman, vb. türlerle olan ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bunların dışında halk hikâyelerinin özellikleri, kaynakları gibi konular da yine bu eserde araştırılmıştır. Eserde, *Gül ile Ali Şir*, *Köroğlu*, *Celâli Bey* ve *Mehmet Bey* hikâyelerinin metinlerine de yer verilmiştir (1946, 1988). Ayrıca, Boratav'ın *100 Soruda Türk Halkedebiyatı* ile çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerinin toplanmasından oluşan *Folklor ve Edebiyat I, II* adlı kitaplarını da eklememiz gerekmektedir.

3. İlhan Başgöz ve halk hikâyeleri: Türkiye'de Boratav'dan sonra halk hikâyeleri üzerinde emeği geçen bir başka araştırmacı İlhan Başgöz'dür. Ancak İlhan Başgöz'ün kitap hacminde olan ve 1949 yılında tamamlanan *Biyografik Halk Hikâyeleri* adlı

doktora tezi henüz yayımlanmamıştır. İlhan Başgöz'ün değişik dönemlerde kaleme aldığı halk hikâyeleriyle ilgili pek çok yazısı bulunmaktadır. Bu yazılar, yazarın makalelerini topladığı *Folklor Yazıları* adlı eserinde yer almaktadır: *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri*, *Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları*, *Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi* gibi makaleler konumuzla ilgilidir (1986, 2008).

4. Muhan Bali ve halk hikâyeleri: Atatürk Üniversitesi, halk edebiyatı çalışmalarının ikinci adresidir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde atılan temel, Atatürk Üniversitesinde devam etmiştir. Özellikle Mehmet Kaplan'ın Erzurum'a gelmesiyle birlikte yoğun bir bilimsel çalışma başlamıştır. Bali (1973), *Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi* adlı doktora tezinde, adı geçen hikâyenin kaynağı, motifleri, üzerinde yapılan çalışmaları ve Behçet Mahir'den derlenen sözlü bir metni değerlendirmiştir. Mehmet Kaplan'ın Erzurum'da bulunduğu yıllarda keşfettiği Behçet Mahir'den derlenen ve *Koroğlu Destanı*'nın 14 kolunun metnini içine alan eser 1973 yılında Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından yayımlanmıştır.

5. Fikret Türkmen ve halk hikâyeleri: Halk hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanıdığımız araştırmacılarından birisi de Fikret Türkmen'dir. Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* adlı doktora tezinde anılan hikâyenin kaynağını, varyantlarını, epizotlarını, şiirlerini ve örnek metinleri çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Çalışmada Türkiye içinden olduğu kadar Türkiye dışından da metinler üzerinde durulması araştırmayı daha da özgünleştirmiştir (1974, 1995). Fikret Türkmen'in hazırladığı bir diğer monografi de *Tahir ile Zühre Hikâyesi* üzerinedir. 1983 yılında yayımlanan eserde; hikâyenin 24 varyantı, üzerinde yapılan çalışmalar, hikâyenin şiirleri, motifleri ve epizotları mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada biri yazma, diğeri de Behçet Mahir'den derleme olmak üzere iki de metin bulunmaktadır (1983, 1998). Fikret Türkmen, Mete Taşlıova ve Nail Tan'ın birlikte hazırladıkları, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri* adlı kitapta çok sayıda halk hikâyesi metnine yer verilmiştir (2008). Fikret Türkmen'in öğrencisi Mustafa Cemiloğlu ile birlikte hazırladıkları, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, adlı kitapta, 15 halk hikâyesi (*Cihan ve Abdullah*, *Tufarganlı Abbas*, *Diligam Yahya Bey*, *Tahir Mirza*, *Emrah ile Selvi*, *Sevdakâr*, *Haydar Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Latif Şah*, *Öksüz Vezir*, *Salman Bey*, *Şeyh Senan*, *Zulum Hüseyin*, *Koroğlu (Oltu Kolu)*, *Koroğlu Silistreli Hasan Paşa*) metnine yer verilmiştir (2009).

6. Ensar Aslan ve halk hikâyeleri: Ensar Aslan, *Çıldır Âşık Şenlik*, *Hayatı-Şiirleri-Hikâyeleri* başlıklı doktora tezinde Çıldır Âşık Şenlik'in aşıklığı ve şiirlerinin yanı sıra *Lâtif Şah*, *Salman Bey ile Turnateli Hanım* ve *Sevdakâr Şah* hikâyelerinin metinleri de verilmiştir (1975, 1992). Aslan'ın halk hikâyeleriyle ilgili ikinci çalışması *Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme* adını taşımaktadır. Eserde, halk hikâyeleri hakkında genel bilgi verildikten sonra Yaralı Mahmut hikâyesinin epizotları, şiirleri çeşitli açılardan tahlil edilmiştir. Eserde ayrıca sözlü anlatmalarda tespit edilen metin örnekleri de bulunmaktadır (1982, 1990).

7. Ali Duymaz ve halk hikâyeleri: Ali Duymaz tarafından hazırlanan *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* adlı doktora tezinde *Kerem ile Aslı* hikâyesinin Anadolu ve Türk dünyasından on dört varyantı; epizotları, şiirleri ve motifleri bakımından mukayese edilmiş; ayrıca hikâyenin halk ve aydınlar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (1992, 2001). Ali Duymaz tarafından hazırlanan *Nevruz Bey Hikâyesi* adlı kitabı da benzer metotlarla ortaya konulmuş bir çalışmadır (1996). Yine 1996'da Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz'ın birlikte hazırladıkları *Hurşit ile Mahmihrî Hikâyesi*'nde, hikâyenin varyantları, motifleri, şiirleri tahlil edildikten sonra *Hurşit ile Mahmihrî* hikâyesi'nin iki de metnine yer verilmiştir.

8. Ali Berat Alptekin ve halk hikâyeleri: Halk hikâyesi çalışmalarında önemli isimlerden biri de Ali Berat Alptekin'dir. Alptekin'in doktora ön çalışması olan *Kirmanşah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*'da Kirmanşah hikâyesinin *Binbir Gece Masalları*'ndan kaynaklandığı anlatıldıktan sonra hikâyenin epizotları, şiirleri, formelleri, motifleri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmaya Behçet Mahir'den derlenen sözlü bir anlatma ile Fahrettin Kırzioğlu'daki bir defterden elde edilen şiirler alınmıştır (1982, 1999). İlk baskısı 1997, sekizinci baskısı 2016 yılında yapılan *Halk Hikâyelerinin Motif yapısı* adlı çalışmada, halk hikâyelerinin tanımları, özellikleri, üzerinde durulan 70 hikâyenin özetleri, hikâyelerin motif yapıları ile geniş bir bibliyografyaya yer verilmiştir (1997, 2002, 2005, 2009).

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek dörtlünün Behçet Mahir'den derledikleri metinler daha sonraki yıllarda yazıya geçirilmiş ve seçilen metinler özetleriyle birlikte iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Çalışmanın birinci cildinde, Behçet Mahir ve hikâyeciliği değerlendirildikten sonra *Kirmanşah*, *Migumî Han*, *Şah İsmail*, *Yaralı Mahmut*, *Davutoğlu Süleyman*, *Hüthüt Kuşu*, *Zaloğlu Rüstem* hikâyelerinin metinleri ile sözlüğe yer verilmiştir (1977). İkinci ciltte yine Behçet Mahir'den derlenen on sekiz (*Eşref Bey*, *Firdevs Şah*, *Lâtif Şah*, *Asıl ile Nesil*, *Kerem ile Aslı*, *Leylâ ile Mecnûn*, *Yusuf ile Züleyha*, *Muğdat Pehlivan*, *Nebi Han*, *Nemrut Han*, *Âşık Verga*, *Kıvılcımoğlu Topal İbrahim*, *Şahmeran ile Lokman Hekim*, *Yunus Emre*, *Âşık Şenlik-Sümmanî*, *Bayburtlu Hicranî Baba ile Karşılaşması*, *Kağızmanlı Âşık Hıfzî*, *Bahçet Mahir'in Şiirlerinden Örnekler*) metin bulunmaktadır (1999). Ali Berat Alptekin ve M. Nizameddin Coşkun'un birlikte hazırladıkları *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı* adlı kitaba, Şenlik'in şiirlerinin yanı sıra üç de hikâyesi alınmıştır (2006).

Buraya kadar kendileri ve çalışmaları hakkında kısa bilgi verdiğimiz araştırmacılarımızdan başka, halk hikâyeleri ile ilgili akademik anlamda çok önemli çalışmalar yapan bilim adamlarımız da vardır. *Pakize Aytaç*, *İsmet Çetin*, *Metin Ekici*, *Şükrü Elçin*, *İsmail Görkem*, *Zekeriya Karadavut*, *Doğan Kaya*, *Nerin Köse*, *Öcal Oğuz*, *Halil İbrahim Şahin*, *Ebru Şenocak*, *Esma Şimşek*, *Naciye Yıldız*, *Ayşe Yücel Çetin*, *Mete Taşhova*, *Faruk Çolak*, *Hatice İçel*, vb. bunlardan bazılarıdır.

Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Diğer Önemli Çalışmalar

Bu kısımda halk hikâyeleriyle ilgili olarak yayımlanan ve önemli gördüğümüz diğer çalışmalar çok kısa ve kronolojik olarak tanıtılacaktır.

Araştırmacıların, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı", "Yenileşme Devri Türk Edebiyatı", "Fikrî ve Edebî Arayışlar Devri Türk Edebiyatı" dediği dönem içerisinde, Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah*, *Çengi*, *Henüz On Yedi Yaşında* gibi eserlerinde halk hikâyelerinin etkisi gözden kaçmamaktadır.

Radloff ve öğrencilerinin oluşturduğu *Proben* (Örnekler) adlı eserin sekizinci cildi Osmanlı Türklerinin metinlerini içine almaktadır. Macar Türkolog Ignác Kúnos'un derlemeleri arasında *Köroğlu*, *Şah İsmail*, *Âşık Kerem*, *Âşık Garip* gibi halk hikâyesi metinlerine yer verilmiştir (Sakaoğlu-Ergun 1998: 29-183).

Otto Spies'in Almanca olarak yayımladığı ve Behçet [Necatigil] Gönül'ün dilimize çevirdiği *Türkische Volksbücher / Türk Halk Kitapları* adlı eserde halk hikâyelerinin kaynakları, şekil ve muhteva özellikleri, motifleri değerlendirilmiş, ayrıca iki de halk hikâyesi (Melikşah ile Güllühan ve Asuman ile Zeycan) metni eklenmiştir (1941).

Yine Alman araştırmacı Hans August Fischer'in *Schah İsmajil und Gülizar / Şah İsmail Hikâyesi*'ni konu alan monografisi, üzerinde durulması gereken önemli eserlerden birisidir. Kitapta, hikâyenin tenkitli metni ve Almanca çevirisi yer almaktadır (1929).

Faruk Rıza Güloğlu, *Selamî Münir Yurdatap, Muharrem Zeki Korgunal* tarafından hazırlanan halk kitapları, dili, resimleri ve üslubu okuyucunun halk hikâyelerini sevmesinde etkili olmuştur.

Wolfram Eberhard'ın Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden derlediği hikâyeleri (İlbeylioğlu, Ali Paşa, Köroğlu, Hurşit ile Mahmihrî, Kozanoğlu) *Minstrel Tales from Southeastern Turkey / Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri* adıyla yayımlamıştır. Çalışmada bu hikâyelerin metni dışında incelemesine de yer verilmiştir. (1955, 2002).

Otto Spies'in talebesi olan Edith Fischdick 1958 yılında *Elif ile Mahmut* hikâyesi üzerine bir monografi yayımlamıştır. Daha sonra Türkçeye de çevrilen bu monografi, *Türk halk kitaplarının edebî yapısı ile masal-halk hikâyesi münasebetleri* üzerinde duran bir çalışma olarak dikkati çekmektedir. Fischdick, metot olarak Spies'in yolunu tercih etmiştir (Fischdick / Türkmen-Şenocak, 1984: 55-84).

Eflatun Cem Güney, *Âşık Garip* (1958) ve *Tahir ile Zühre* (1960) adlı eserlerinin dışında halk hikâyelerinin eğitici yönü (*Folklor ve Eğitim* (1966) üzerinde de durur.

Ümit Kaftancıoğlu'nun, *Köroğlu Kol Destanları* (1979) adlı çalışmasında Erzurum'da tespit edilen sekiz kolun metni bulunmaktadır.

Ergun Sav, otuz halk hikâyesini yeniden yazarak, *Halk Hikâyeleri* (1974) adlı eserinde yayımlamıştır. Burada şu hususu da belirtmemizde yarara vardır. Kitaptaki metinlerin bir kısmı halk hikâyesi değildir.

Ali Öztürk'ün 1985 yılında yayımladığı *Türk Anonim Edebiyatı* adlı eserinin ikinci bölümü halk hikâyeleri ve bu hikâyelerin çeşitli problemlerini konu almaktadır.

1989 yılında Kadir Pürlü, *Âşık İsmetî ve Kapı Güzeli* adlı bir halk hikâyesi kitabı yayımlar.

Aynı yıl Gül Derman tarafından yayımlanan, *Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri* adlı eseri de *Leyla ile Mecnun, Ferhat İle Şirin, Kerem ile Aslı, Seyfelmülük, Âşık Garip, Şah İsmail, Mahmut ile Elif, Hüsrev Şah ve Gül Banu* hikâyeleri ile bu hikâyelerin özetleri, resimleri yer almaktadır.

Mehmet Gökalp'in *Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi* 1985 yılında yayımlanmıştır.

Yukarıda adları anılan tez ve kitapların dışında halk hikâyelerini konu alan pek çok makale ve bildiri yayımlanmıştır. Üniversitelerimizde yapılan bitirme tezlerinde de çok sayıda halk hikâyesi metnine yer verilmiştir.

Halk hikâyesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar konusunda daha fazla bilgi edinmek için Ali Duymaz'ın *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001) adlı çalışmasına bakabilirsiniz.

K İ T A P

Yabancı bilim insanlarının halk hikâyelerimize bizim bilim adamlarımızdan daha önce öğilmelerini nasıl açıklayabilirsiniz?

SIRA SİZDE

Özet

Halk hikâyelerini inceleme yöntemlerini tanımlamak

Her bilimsel çalışma bir amaç için, belirli yöntemler kullanılarak gerçekleştirilir. Yöntemsiz bilimsel çalışma olmaz. Halk hikâyelerini incelerken de çeşitli bilimsel yöntemler kullanılmıştır. Türkiye’de folklor metinlerinin incelenmesinde, yakın zamana kadar, daha çok metin merkezli inceleme yöntemleri tercih edilmiştir. Bunlardan folklor ürününün ilk şeklini bulmaya ve yayılma alanlarını tespit etmeye yönelik olan Tarihi-Coğrafi Fin yöntemi en çok tercih edilenidir. Bu yöntemde metinler ya epizotlarına göre bölümlere ayrılarak incelenmektedir. Diğer bir yöntem ise Stith Thompson’un masallar için geliştirdiği motifleri tespit etme yöntemidir. Thompson, masal motiflerini A. Mitolojik Motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak (Tabu)... Z. Çeşitli Motifler gibi her birini harflendirerek 22 gruba ayırır ve her motif grubunu da kendi arasında numaralandırır. Bu yöntem, Türkiye’de ilk defa *Erzurum ve Çevresinden Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar* (Karadağ 1984) adlı doktora tezine uygulanmıştır.

Metin merkezli araştırma yöntemlerinden biri de Lord. Raglan’ın anlatmanın kahramanını ve onun maceralarını temel alarak geliştirdiği ‘Geleneksel Kahraman Kalıbı’dır. Bu yöntem daha çok batılı anlatmalar esas alınarak oluşturulmuştur. Bu yüzden de Türk anlatılarına pek uymamaktadır.

Rus folklorcusu Vladimir Propp’un peri masalları için geliştirdiği masal unsurlarını *rol* ve *fonksiyon*larına göre değerlendirme de metin merkezli yöntemler içindedir. Propp, peri masallarındaki her karakterin bir aksiyonunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçları fonksiyon olarak değerlendirir ve bu fonksiyonların sayısını otuz bir olarak tespit eder. Propp’un yöntemini Türkiye’de sadece Umay Günay Elazığ Masalları adlı çalışmasında kullanmıştır.

Bunların dışında, Claude Levi-Strauss’un, Yapısal Çözümleme Yöntemi; Joseph Campel’in, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu ve Greimas’ın, Göstergebilim Metodu gibi metin merkezli yöntemler de Türk araştırmacılar tarafından kullanılan yöntemler arasındadır.

Son zamanlarda Türk araştırmacılar tarafından tercih edilen yöntem *anlatıcı, metin, dinleyici, anlatma zamanı* ve *anlatma mekânı* gibi pek çok unsurun bir arada değerlendirildiği *bağlam* merkezli yöntemdir. *Bağlam* merkezli yöntemin *Performans Teori* ve *Sözlü Kompozisyon Teorisi* olmak üzere iki ayrı yöntemi vardır.

Halk hikâyelerin ile ilgili çalışma yapanları tanımak

Türkiye’de folklor çalışmaları Batı ülkelere kıyasla daha geç bir tarihte başlamıştır. Üniversitelerdeki bilimsel çalışmalar ise 1938 yılından itibaren Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde Pertev Naili Boratav ile başlar ve günümüzdeki sevindirici seviyesine ulaşır.

Halk hikâyelerinin ilk metinlerine XVI. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Anadolu Bölgesi ile Azerbaycan’da rastlanmaktadır. Yaşamış olanlar ve yaşadığına inanılan âşıkların hayat hikâyeleri bu türün ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Yüzyıllar itibarıyla yaşayan veya yaşadığına inanılan hikâye kahramanı âşıklardan bazıları şunlardır: Âşık Garip, *Âşık Garip (Garip İle Senem)*; *Âşık Tahir, Tahir ile Zühre*; Ercişli Emrah, *Ercişli Emrah ile Selvi Han*; Kerem Dede, *Kerem ile Aslı*. Halk hikâyeleri yazılı kaynaklarda yer aldıkları gibi, hikâyeci âşık meddahların sözlü dağarcıklarında da bulunmaktadır. Yazma (yazılı) kaynaklar mecmualar ve cönklerdir. Yazma metinler arasında; *Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Hurşit ile Mahmihri, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi; taş basma halk hikâyeleri arasında ise Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Bey Böyreğ, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Elif ile Mahmut, Hurşit ile Mahmihri*’yi sayabiliriz.

Türkiye’de halk hikâyelerinin akademik olarak ele alınması Pertev Naili Boratav ile başlar. Boratav 1931 yılında Köroğlu destanını inceler. 1946 yılında da halk hikâyeleriyle ilgili olarak bir monografi yayımlar. Şükrü Elçin, *Kerem İle Aslı Hikeyesi*’ni yayımlar. İlhan Başgöz halk hikâyeleriyle ilgili ilk doktora tezi hazırlayandır. Bunların dışında Muhan Bali, Fikret Türkmen, Ali Duymaz, Ali Berat Alptekin gibi pek çok araştırmacı halk hikâyeleriyle ilgili akademik manada bilimsel çalışmalar yapar.

Yabancı araştırmacıların da Türk halk hikâyeleriyle ilgili çalışmaları vardır. Wolfram Eberhard, W. Radloff, Otto Spies, Hans August Fischer ve Ignác Kúnos bunlardan bazılarıdır.

Halk hikâyelerini metin şeklinde yayımlayanlar da vardır. Ümit Kaftancıoğlu, Ergun Sav, Mehmet Gökalt bunlardan bazılarıdır. Faruk Rıza Güloğul, Selami Münir Yurdatap, Muharrem Zeki Korgunal da halk hikâyelerini dilini ve üslubunu halkın seveceği tarzda işleyerek yayımlamış ve hikâyelerin halk arasında sevilerek yayılmasına yardımcı olmuşlardır.

Kendimizi Sıneyalım

- Folklor ürünlerini “Fin Folklor Kuramı” ve “Karşılaştırmalı Folklor Kuramı” gibi adlarla da anılan Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi ile inceleyen araştırmacının ulaşmak istediği asıl sonuç aşağıdakilerden hangisidir?
 - Metnin varyantlarını tespit etmek
 - Anlatıcının sanatçı kişiliğini öğrenmek
 - İlk metne, yani ur-forma ulaşmaya çalışmak
 - Metnin tarihle ilgisini kurmaya çalışmak
 - Metnin dinleyici üzerindeki etkisini artırmak
- Batı kültür tarihine kaynaklık eden uygarlıkların, destan ve mitlerindeki kahramanların ortak nitelikleri olduğunu söyleyen Raglan’ın oluşturduğu Geleneksel Kahraman Kalıbı’nda kahramanın yaşamında **bulunmayan** ortak unsur aşağıdakilerden hangisidir?
 - Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
 - Kahramanın babası bir köylüdür.
 - Kahraman aynı zamanda bir Tanrı’nın oğlu olarak kabul edilir.
 - Kahraman yetişkin olduğunda, gelecekte kral olacağı yere gider.
 - Kahraman, yeni yasalar koyar.
- Folklor metinlerinin oluşmasında anlatıcı kadar, dinleyici kitlesinin, anlatmanın gerçekleştiği fiziksel mekânın, sosyo-kültürel çevre koşullarının ve gösterinin yapıldığı zamanın da etkisinin olduğunu ileri süren halkbilim kuramı aşağıdakilerden hangisidir?
 - Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi
 - Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemi
 - Göstergebilim Yöntemi
 - Bağlam Merkezli Halk Bilimi Yöntemi
 - İdeolojik Halkbilimi Yöntemi
- Aşağıdakilerden hangisi yapısal halk bilimi kuramlarından biri **değildir**?
 - Claude Levi-Strauss’ın yapısal çözümleme yöntemi
 - Josep Campel’in kahramanın sonsuz yolculuğu
 - Lord Raglan’ın geleneksel kahraman kalıbı
 - Wolfram Eberhard’ın motif merkezli yöntemi
 - Vladimir Propp’un yapısalcılık yöntemi
- Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi’nde epizotlara göre inceleme yapılırken hangi dal **yer almaz**?
 - Kahramanın ailesi
 - Kahramanın kardeşleri
 - Kahramanın doğumu
 - Kahramana ad verilmesi
 - Kahramanın eğitimi
- Vladimir Propp’un yapısalcılık yöntemini ülkemizde **ilk defa** hangi bilim insanı uygulamıştır?
 - Fikret Türkmen
 - Doğan Kaya
 - Nerin Köse
 - Bilge Seyidoğlu
 - Umay Günay
- Aşağıdakilerden hangisi padişahı ve sarayda çalışanları eğlendiren meslek grubunun üyelerinden biri **değildir**?
 - Hilebaz
 - Meddah
 - Karagöz
 - Kıssahan
 - Kuklabaz
- Pertev Naili Boratav’ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı genel çalışmasından sonra, bir hikâyeye bağlı kalmaksızın hazırlanan ilk genel eser olan *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* adlı çalışma hangi araştırmacımızın adını taşımaktadır?
 - Ali Duymaz
 - Ensar Aslan
 - Şükrü Elçin
 - M. Öcal Oğuz
 - Ali Berat AlpTekin
- Aşağıdaki yabancı bilim insanlarından hangisi halk hikâyelerimiz üzerinde **çalışmamıştır**?
 - Ettore Rossi
 - Hans August Fischer
 - Wolfram Eberhard
 - Otto Spies
 - Ignác Kúnos
- Aşağıdakilerden hangisi Türk halk hikâyeleriyle ilgili akademik çalışma yapanlardan biri **değildir**?
 - Pertev Naili Boratav
 - İlhan Başgöz
 - Saim Sakaoğlu
 - Muhan Bali
 - Nevzat Gözaydın

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
2. b	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
3. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
6. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.
7. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
8. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
9. a	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyeleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar” bölümünü tekrar okuyunuz.
10. e	Yanıtınız doğru değilse, “Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri” bölümünü tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi bizde daha çok masallarla halk hikâyelerine uygulanmıştır. Gerçekten de bu yöntemin fıkra ve efsane gibi kısa anlatmalara uygulanması gereksizdir. Bir fıkra veya efsane kahramanının tıpkı bir halk hikâyesi gibi ele alınıp değerlendirilmesi beklenmemelidir. Aslında bir fıkra veya efsane, halk hikâyesindeki bir alt bölüm kadar bile zengin değildir.

Sıra Sizde 2

Özellikle; Rus, Alman ve Macar bilim insanları bizim kültürümüzün çok çeşitli dallarına eğilmişlerdir. Onların konuya bizim araştırmalarımızdan önce eğilmelerinin çok çeşitli sebepleri olabilir. İlk olarak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumlar Türk araştırmacılarının alan çalışması yapmalarını engellemiştir. Ayrıca, başta anılan ülkelerin bilginleri olmak üzere pek çok araştırmacı Türk dünyasını incelemeyi gerekli görmüşlerdir. Bunlara bir de, o ülke insanların başka niyetlerle de ülkemize gelmiş olduklarını eklememiz gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akman, E. (2008). **Melikşah ve Güllühan Hikâyesi (İnceleme-Metinler)**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alptekin, A. B. (1999). **Hikâye Araştırmaları: 1 Kirmanşah Hikâyesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1997). **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, E. (2002). “*Âşıklık Gelenegi ve Aşık Edebiyatı Terimleri Üzerine Bir Deneme*”, **Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı Bildirileri, 26-28 Mayıs 2000**, Ankara.
- Aslan, E. (1975). **Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri Ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Aslan, E. (1990). **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, Yarah Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Bali, M. (1973). **Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi / Varyantların Tesbiti Ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Başgöz, İ. (1949). **Biyografik Halk Hikâyeleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Başgöz, İ. (1986). **Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları.**
- Başgöz, İ. (1988). “*Masal Anlatıcısı*”, **Masal Araştırmaları I**. İstanbul: [m.y.]
- Başgöz, İ. (1998). “Türk Halk Hikâyelerinin Yapısı”, (çev. Serpil Cengiz), **Folklor / Edebiyat**, 3 (14): 85-98.
- Başgöz, İ. (2008). **Hikâye - Turkish Folk Romance as Performance Art**. Bloomington: Indiana University Press.
- Boratav, P. N - H. V. Fıratlı (1943). **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**. Ankara: [m.y.]

- Boratav, P. N. (1931 / 1984). **Köroğlu Destanı**. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Cemiloğlu, M. (1995). **Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını.
- Cemiloğlu, M. (2002). “*Halk Hikâyeciliği Ve Hikâyelerinin Yazıya Aktarılması Problemleri*”, **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000**. Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). **Halk Bilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Derman, Gül (1989). **Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Dorson, R. M. (1984). **Günümüz Folklor Kuramları**. (çev.) Nermin Ulutaş, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Eberhard, W. (1955 / 2002). **Minstrel Tales From Southeastern Turkey**, Berkeley - Los Angeles / Ankara.
- Elçin, Ş. [Murad].(1949), **Kerem İle Aslı Hikâyesi**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Fischdick, E. (1984). “*Türk Halk Hikâyeleri İle İlgili Bir Araştırma: Elif İle Mahmut*”, (çev. F. Türkmen - A. Şenocak) **Türk Folkloru Araştırmaları 1984**, Ankara, 55-84.
- Fischer, H. A.(1929). **Schah Ismajil Und Gülizar**. Leibzig.
- Görkem, İ. (1998). “*Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (Performance Oriented) Olarak İncelenmesi*”, **Millî Folklor**, (37): 107-113.
- Güney, E. C. (1958). **Âşık Garip**, İstanbul: [m.y.]
- Güney, E. C. (1960). **Tahir İle Zühre**. İstanbul: [m.y.]
- Güney, E. C. (1966). **Folklor Ve Eğitim**. İstanbul: [m.y.]
- Kaftancıoğlu, Ü. (1979). **Köroğlu Kol Destanları**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M.-M. Akalın-M. Bali (1973). **Köroğlu Destanı, (Anlatan: Behçet Mahir)**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F. (2000). **Köroğlu Destanının Özbek Rivayetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, M. (2003), **Çukurovalı Âşık Mehmet Demirci (Köroğlu)’nin Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma**, Elazığ: Fırat Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Köprülü, M. F. (1986). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü F. (1999). **Edebiyat Araştırmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Krohn, J. - K. Krohn (1998). **Halk Bilimi Yöntemi**. (çev. Günsel İçöz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lord, A. (1991). **Epic Singer and Oral Tradition**. Ithaca: Cornell Universty Press.
- Lord, A. (2000). **The Singer of Tales**. Cambridge: Harvard Universty Press.
- Özkan, T. S. (2006). **Bey Börek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi**. Ankara: Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pörlü, K. (1989). **Âşık İsmeti İle Kapı Güzeli**. Sivas: [m.y.]
- Radloff, W.- I. Kúnos (1997). **Proben VIII** (hızl. S. Sakaoglu-M. Ergun) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saçkesen, A. (2003). **Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma**. İzmir: Ege Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sakaoglu, S. (1980). “*Meddah Behçet Mahir*”, **Millî Kültür**, 2 (1), Haziran, 49-57.
- Sakaoglu, S. -A. Duymaz (1996). **Hurşit İle Mahmihihi Hikâyesi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoglu, S. vd. (1997). **Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri I**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoglu, S. vd. (1999). **Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sav, E. (1974). **Halk Hikâyeleri**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Spies, O. (1941). **Türk Halk Kitapları** (çev. Behçet Gönül). İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyatı.
- Türkmen, F. (1974). **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, F. (1998). **Tahir İle Zühre (İnceleme-Metin)**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türkmen F. -M. Cemiloğlu (2009). **Âşık Şevki Halıcı’dan Derlenen Hikâyeler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, F. -M. Taşlıova -N.Tan. (2008). **Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). “*Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri*”, **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Halk hikâyelerinin anlatıldığı bölgeleri tanıyabilecek,
- Halk hikâyesi anlatıcılarını anlatabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Halk hikâyesi
- Meddah
- Âşık
- Bozlak

İçindekiler

Halk Hikâyelerinin Anlatıldığı Bölgeler ve Halk Hikâyesi Anlatıcıları

HALK HİKÂyelerİNİN ANLATILDIĞI BÖLGELER VE ANLATICILARI

Elimizdeki bilgiler doğrultusunda halk hikâyeciliğinin geçmişini XVI. yüzyıla kadar götürsek de, ilk hikâye metinleri çok daha sonra yazıya geçirilmiştir. *Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Kerem ile Ash, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber, Hurşit ile Mahımihri* daha sonraki dönemlerde yazıya geçen halk hikâyelerinden sadece birkaç tanesidir.

Yazılı metinlerin belki de ilk şekli diyebileceğimiz sözlü anlatmalar ise daha çok Türkiye'nin doğu bölgelerinde anlatıcı ve dinleyici bulabilmiştir. Uzun kış gecelerinde “masal anaları”, “masal nineleri” çocuklar için ev ortamında masal anlatırlarken, erkekler de âşıklar kahvesinde halk hikâyesine karşı ilgi duymuşlar ve gecelerini büyük ölçüde bu anlatmaları dinleyerek geçirmişlerdir. Ne yazık ki, bu âşık kahvelerinde anlatılan halk hikâyeleri zamanında derlenemediği için, ne anlatıcıları, ne dinleyicileri, ne de anlatılan metinler hakkında hiçbir bilgiye sahibiz.

Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'de sözlü kültürün derlenmesine başlandıktan sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz Doğu Anadolu Bölgesi'nden ilk hikâye metinleri ve hikâye anlatıcıları hakkında da bilgi toplanarak, ilkel de olsa, koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nden derlenen metinler büyük ölçüde özel arşivlerde. *Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Şükrü Elçin, Muhannaz Bali, Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu, Ahmet Edip Uysal, Ensar Aslan, Ali Berat Alptekin, Fikret Türkmen, Mustafa Cemiloğlu, Dilaver Düzgün*, özel halk hikâyesi arşivine sahip olan araştırmacılar arasında bazılarıdır.

Halk hikâyesi geleneği, eski göz kamaştırıcı günlerindeki kadar olmasa bile, günümüzde de Doğu Anadolu Bölgesi'nin kısmen kültür merkezi konumunda olan Erzurum, Ardahan, Kars, Ağrı ve Van gibi illerinde varlığını sürdürmektedir. Aşağıda, sözünü ettiğimiz illerde hikâye anlatanların ve hikâye tasnif (düzenleme) edenlerin kısa hayat hikâyeleri ile anlattıkları hikâyelerin listesi verilmiştir.

ERZURUMLU ÂŞIKLAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli şehirlerinden olan Erzurum'da halk hikâyesi anlatıcıları meddahlar ve âşıklardır. Halk hikâyesi anlatıcılarının tespitinde bir süre Atatürk Üniversitesinde görev yapan Mehmet Kaplan ve onun halk edebiyatı sahasında yetiştirdiği öğrencilerinin küçümsenmeyecek emekleri vardır. Nalbant İshak Kemalî ve Behçet Mahir gibi hikâye anlatıcılarını bizzat Mehmet Kaplan

tespit ederek kültür hayatımıza kazandırmıştır. Ayrıca Erzurum'da çeşitli dönemlerde farklı adlarla açılan âşıklar kahvesi de yine geleneğin canlı yaşadığı mekânlardandır.

Günümüz Erzurum'unda usta âşıkların ölmeleri veya geleneği bırakmaları ve teknolojinin gelişmesiyle kahvelerdeki hikâye dinleyicilerinin azalması halk hikâyesinin büyük bir damarının yok olmasına yol açmıştır. Aşağıda, Erzurumlu hikâye anlatıcıları ile onların tasnif ettikleri hikâyelerin listesi verilmiştir.

Âşık Sümmanî

1861 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Bölgenin konumu gereği hayatını hayvancılık ve çiftçilik yaparak sağlamıştır. Bade- li âşıklarımızdandır. **Rüyasında** üçler, yediler ve kırkların elinden bade içtikten sonra kendisine gösterilen Gülperi'yi bulabilmek için Kafkasya, İran ve Kırım gibi yerleri gezip dolaşmıştır. Sadece Doğu Anadolu Bölgesi'nin değil bütün Türkiye'nin önde gelen âşıklarındandır.

Sağlığında hikâye tasnif etmiş ve anlatmıştır. Anlattığı hikâyelerden bazıları Sümmanî ile ilgili olarak hazırlanan kitaplarda yayımlanmıştır. Sümmanî, Şubat 1915 tarihinde vefat etmiş olup mezarı köyündedir. Bildiği rivayet edilen hikâyeler şunlardır: *Kerem ile Aslı, Latif Şah, Sevdakâr Şah, Sümmanî ve Gülperi, Tufar-ganlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri*.

Âşık Mıktat

Hayatı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. İlhan Başgöz bir makalesinde, Mıktat'ın gençliğinde muhitinin en iyi âşığı olduğunu ve kendi arşivinde bulunan Köroğlu hikâyelerinin de ona ait olduğunu söyler. "*Mıktat, halk edebiyatı arşivi-mize Murat Uraz tarafından hediye edilen Köroğlu Hikâyelerini yazdıran âşıktır. Gençliğinde muhitinin en iyi âşığı olarak tanınan Mıktat bugün yetmişlik bir pirdir*" demektedir (Başgöz 1986: 268). Âşık Mıktat, 1877 (?) yılında Erzurum'da doğmuştur. Yanında pek çok çırak yetiştirmiştir. Ölüm tarihi hakkında bilgimiz olmayan Mıktat, çok sayıda halk hikâyesinin musannifi veya anlatıcısıdır: Köroğlu hikâyesinin *Ayvaz Kolu, Bağdat Kolu, Cığa Kolu, Gürcistan Lezgi Ahmet Kolu, Halep Kolu, Hasan Bey-Dağıstan Kolu, Hasan Paşa Silistre Kolu, Kayser Kolu, Kenan Kolu, Kırım Kolu, Köroğlu'nun Amcası Kolu, Köroğlu'nun Bidayeti ve Ayvaz Kolu, Kösenin Kolu, Telli Nigar Kolu* Mıktat'ın anlattığı hikâyelerdir.

İshak Kemalî

1914 yılında Erzurum ilinin Çat ilçesinde doğmuştur. Ailesinin Erzurum'a göçmesinden sonra bir nalbant yanında çırak olarak çalışmaya başlamıştır. Bölgenin konumu gereği usta âşıklardan öğrendiği hikâyeleri çok iyi anlatan birisi olmasına rağmen bildiği hikâyeler zamanında kayda geçirilmediğinden yok olup gitmiştir. Kemalî, 1 Nisan 1971 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Erzurum'dadır. Kemalî'nin anlattığı hikâyelerden bazıları Fikret Türkmen tarafından derlenmiştir.

Behçet Mahir

Resmî kayıtlara göre 1919 yılında Erzurum'da doğmuştur, ancak doğum tarihi daha eskidir. Erzurum ve çevresinde yaşayan halk hikâyecileri arasında en şanslı olanıdır. Mehmet Kaplan tarafından keşfedilerek yardımcı hizmetli olarak üniversiteye alınmıştır. Ahmet Edip Uysal'ın yardımlarıyla hikâyeleri Amerika ve İngiltere'ye kadar ulaşmıştır. Behçet Mahir'in sağlığında anlattığı hikâyelerin büyük çoğunluğu; *Muhan Bali, Fikret Türkmen, Bilge Seyidoğlu, Ahmet Edip Uysal, Saim Sakaoğlu,*

Rüya: Destan, halk hikâyesi, masal, efsane gibi anlatım türlerinde yer alan ve gelecekte olacakların işaretini veren motif. Âşıklar bade içme olayını rüyada yaşamaktadırlar.

Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, Rene Giraud ve Natelie K. Moyle gibi öğretim üyeleri ve araştırmacılar tarafından tespit edilerek yayımlanmıştır. Ayrıca onun hikâyeciliği ile ilgili olarak makale ve bildiriler hazırlanmıştır. Behçet Mahir, dokuz ay kadar medreseye devam ettiğinden söz ediliyorsa da okur yazar değildir.

Mahir, Türkiye’de pek çok yeri (Adana, Ankara, Malatya, Bursa, Bolu, Karaköşe, Aşkale, Hasankale (Pasinler), Sarıkamış) çeşitli vesilelerle gezme ve görme fırsatı bulmuş bunların hemen hepsinde hikâye anlatmıştır. Behçet Mahir, 22 Haziran 1988 tarihinde vefat etmiş olup mezarı Erzurum’dadır. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Davudoğlu Süleyman, Derdi Yok ile Zülfi Siyah, Eba Müslim Horasanî, Ebu Ali Sina, Emrah ile Selvi, Erzurumlu Mahirî Baba, Eşref Bey, Ferhat ile Şirin, Firdevs Şah, Firuz Şah, Hamzaî Sahip-gıran, Hâtem-i Tâi, İmam Ali’nin Gan Galesi Cengi, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu (Köroğlu’nun on dört kolunu bilmektedir), Lâtîf Şah, Leylâ ile Mecnûn, Nebî Han, Nemrut Han, Seyfûlmüluk, Sümmanî, Sürmeli Bey, Şah İsmail, Şahoğlu Şah Abbas ile Deli Murat, Tahir ile Zühre, Temimdarî, Timurlenk, Yaralı Mahmut, Yusuf ile Züleyha, Zaloğlu Rüstem* (Sakaoğlu 1980: 49-57).

Mevlüt İhsanî Şafak (Âşık Mevlüt İhsanî)

1928 yılında, Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Bardız bucağının Çermik köyünde doğmuştur. Ustaları Alişan ve Bardızlı Nihanî’dir. Kendisi de çok sayıda çırak yetiştirmiştir. Halk hikâyesi tasnif etmenin yanında âşık makamlarını da iyi bilmektedir. Anlattığı hikâyelerden bir kısmı Türk Dil Kurumu (Türkmen-Cemiloğlu 2009) ve Kocaeli Üniversitesi öğretim üyelerinden Işıl Altun (Altun 2007) tarafından yayımlanmıştır. Mevlüt İhsanî Şafak 7 Kasım 2010 tarihinde vefat etmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Arzu ile Kamber, Bedri Sinan ile Mahperi, Bey Böyreğ, Böyle Bağlar, Esmer Hanife, Ferhat ile Şirin, Firuz Şah, Garip Senem, Hüseyin Baykara, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu’nun Bağdat Kolu, Köroğlu’nun Dağıstan Kolu, Köroğlu’nun Oltu Kolu, Köroğlu’nun Silistre Kolu, Küçük Ali ile Züleyha, Kürşat Bey ile Elmas Hanım, Mahide ile Nizam, Sail Bey, Tahir ile Zühre, Ülker Sultan, Yaralı Mahmut, Zafer Bey ile Mahifiruz*.

Nusret Yazıcı (Âşık Torunî)

1945 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Âşık Sümmanî’nin torunu olan âşığımız, âşıklıkla ilgili ilk dersleri babası Âşık Fahri’den almıştır. Yanında pek çok âşık yetiştirmiştir. Anlattığı hikâyelerin bir kısmı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Torunî, 22 Ocak 2003 tarihinde vefat etmiş olup, mezarı Gebze’dedir. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Kahraman Hikâyesi, Kel Ali Bey Oğlu Mehmet Bey, Kerem ile Aslı, Köroğlu’nun Erzurum Kolu, Köroğlu’nun Son Kolu, Mahiri Hikâyesi, Sümmanî ile Gülperi*.

Hüseyin Yazıcı (Sümmanoğlu)

1937 yılında Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Âşıklıkla ilgili bilgileri, Âşık Sümmanî’nin oğlu olan babası Âşık Şevki ile amcası Âşık Fahri Yazıcı’dan öğrenmiştir. Bildiği hikâyeler Atatürk ve Uludağ Üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin öğrencileri tarafından lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Sümmanoğlu, hâlen Bursa’da yaşamaktadır. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Saraç İbrahim, Sümmani ile Gülperi, Yaralı Mahmut*.

Yaşar Yılmaz (Âşık Yaşar Reyhanî)

1934 yılında Erzurum ilinin Hasankale (Pasinler) ilçesinin Alvar köyünde doğmuştur. Yaşar Yılmaz'ın yetişmesinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nde şöhret bulan Sarıkamışlı Dursun Cevlanî, Kağızmanlı Cemal Hoca, Karanlı Gülistan Çobanlar, Posoflu Müdâmî ve Artvinli Âşık Hicranî, Yusufelili Huzurî ve Ardanuçlu Efkarî gibi pek çok âşığın etkisi vardır.

Yaşar Yılmaz, Türkiye'nin dışında pek çok Avrupa ve Asya ülkesini gezip görme fırsatını bulmuştur. Gezip gördüğü yerdeki güzelliklerin yanı sıra oralardaki olumsuzlukları da şiirlerinde anlatmıştır. Reyhanî, halk hikâyesi anlatmanın yanında aynı zamanda hikâye musannıfidir. Uzun hikâyelerin dışında türkölü hikâyelerden de onlarcasını anlatmıştır. O, aynı zamanda kış ve ramazan aylarında bazı halk hikâyelerini değişik televizyon kanallarında günlük veya haftalık programlar olarak sunmuştur. Reyhanî, 2005 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Bursa'nın Yıldırım ilçesindedir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Ahmet ile Mehmet, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Böyle Bağlar Hikâyesi, Ercişli Emrah ile Selvi Han, Ferhat ile Şirin, Gürun Hikâyesi, Hatem-i Tai, Hüseyin ile Senem, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Köroğlu (Üç kolunu bilmektedir.), Necib ile Telli, Sarac İbrahim, Sefil Baykuş Hikâyesi, Yaralı Mahmut.*

Erzurum'da yukarıda hayat hikâyelerini verdiğimiz âşık ve meddahların dışında Mustafa Temel (Mustafa Ruhanî), Nuri Cihan Karataş (Nuri Çırağı), Erol Aydın (Âşık Erganî), Ümmânî Can, Fuat Çerkezoğlu (Âşık Çerkezoğlu) ve Temel Şahin (Âşık Turabî) de halk hikâyesi anlatmaktadır.

ARDAHANLI ÂŞIKLAR

98.335 nüfuslu Ardahan, 1992 yılında Kars'tan ayrılarak il olmuştur. Bu yörenin âşık ve halk hikâyecileri daha çok eski vilayetleriyle üne kavuşmuşlardır. Ardahan ilimizin ilçelerinden Çıldır, başta Çıldırli Âşık Şenlik olmak üzere pek çok âşık ve halk hikâyecisi yetiştirmiştir. Halk hikâyecileri arasında Şenlik'ten sonra Âşık İslam Erdener ve Âşık Şevki Halıcı bunlardan birkaçıdır.

Yine Ardahan ilimizin ilçelerinden Posof da halk hikâyeciliği ve âşıklık bakımından dikkati çeken yerleşim merkezlerindendir. *Posoflu Müdâmî* ile *Posoflu Zülalî* âşıklığın yanında halk hikâyelerinin de iyi anlatıcılarındandır.

1940'lı yıllarda Posof'ta askerlik yapan Pertev Naili Boratav, o yıllarda tespit ettiği halk hikâyelerini daha sonraki yıllarda değerlendirerek *Halk Hikâyeleri* ve *Halk Hikâyecisi* adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitaptaki gelenekle ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu bu bölgedeki derlemelerden yararlanılarak hazırlamıştır.

Çıldırli Âşık Şenlik

1850 yılında, bugünkü coğrafi bölünme içerisinde Ardahan ilimizin Çıldır ilçesinin Suhara (Yakınsu/Âşık Şenlik) beldesinde doğmuştur. 14 yaşında pir elinden bade içmiştir. Onunla ilgili kaynaklar okur-yazar olmadığından söz ediliyorsa da, onun iyi bir din eğitimi almış olduğu şiirleri ve hikâyeleri okunduğunda kolaylıkla anlaşılabilir (Kırzioğlu 2000: 162). Şenlik, 1913 yılında vefat etmiştir. Mezarı Şenlikköy beldesindedir. Şenlik, Türk edebiyatına yüzlerce şiirin yanı sıra üç de güzel hikâye kazandırmıştır. Şiirleri arasında koşma, destan ve **sicillemeleri** yeniliklerle doludur.

Sicilleme: Diğer adıyla şeki, mısrası sayısı 10'dan az olmamak üzere tek ya da daha fazla bentten oluşan, hece ölçülü, övgü, yergi, yaşam, öğüt gibi çeşitli konulardaki, özellikle atışmalarda, Kars ve yöresi âşıklarının fasıl kısmında söylendiği bir şiir biçimidir.

Sicilleme: Diğer adıyla şeki, mısrası sayısı 10'dan az olmamak üzere tek ya da daha fazla bentten oluşan, hece ölçülü, övgü, yergi, yaşam, öğüt gibi çeşitli konulardaki, özellikle atışmalarda, Kars ve yöresi âşıklarının fasıl kısmında söylendiği bir şiir biçimidir.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in hikâyeleri ve hikâyeciliği üzerinde Ensar Aslan bir doktora tezi hazırlamıştır. Buradaki üç hikâyeyi de bölgenin âşığı İslâm Erdener anlatmıştır. Bunların dışında onun hikâyeciliği ile ilgili bildiriler sunulmuştur. Ali Berat Alptekin ve Nizameddin Coşkun tarafından hazırlanan *Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı* adlı eserde de üç hikâyesine yer verilmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Âşık Garip, Ercişli Emrah, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Köroğlu Kolları, Latif Şah, Leyla ile Mecnun, Salman Bey ile Turnatel Hanım, Sevdakâr Şah, Sümmânî ile Gülperi, Tahir ile Zühre, Vamuk ile Azra, Yaralı Mahmut*, anlattığı ve tasnif ettiği hikâyelerdir.

Sabit Ataman (Âşık Müdamî)

1918 yılında, Ardahan ilinin Posof ilçesinin Varzına (Demirdöven) köyünde doğmuştur. Âşıklıkla ilgili bilgileri babası ile Şavşatlı Tevfik Usta'dan almıştır. Bir süre Cilavuz Köy Enstitüsünde müzik öğretmenliği de yapmıştır. Pertev Naili Boratav onun bütün hikâyelerini derleyerek *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* kitabı ve çeşitli makalelerinde değerlendirmiştir. 8 Kasım 1968 yılında vefat etmiştir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Arslan Bey, Asuman ile Zeycan, Âşık Garip, Böyle Bağlar, Celali ve Mehmet Bey, Dürrü Gılan, Ercişli Emrah, Gül ile Ali Şir, Hasta Hasan, Kara Gelin, Keloğlu, Kerem-Erzincan Bağları, Kirmanşah, Köroğlu* (Altı kolunu bilmektedir), *Leyla ile Mecnun* (Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde anlatmaktadır.), *Mahzunî, Namuslu Kız, Öksüz Vezir, Şah İsmail, Tahir Mirza, Tufarganlı Abbas, Yahudi Kızı, Yahya Bey Dilgem, Yaralı Mahmut, Yaralı Top.*

Sabit Ataman

KARSLI ÂŞIKLAR

Kars, Türk âşıklık geleneği ile birlikte halk hikâyeciliğinin de en önemli merkezlerinden birisidir. Timur'un Kars'ı işgali üzerine söylenen sekiz dörtlükten oluşan destan, bu coğrafyada yetiştiğini sandığımız Baykan / Bikan'a aittir. Yine XIV. yüzyıldan bu yana Kars'ta çok sayıda âşık yetişmiştir.

Kars'ın halk hikâyeciliği geleneği bakımından önemi büyük ölçüde Kafkaslara açılan kapı olması ile tabiat şartlarıdır. Bir başka husus da *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde anlatılan coğrafyanın bu bölge ile ilgisi olmasıdır. Eğer destandan halk hikâyesine geçişin ilk basamağını oluşturan eser bu coğrafyada oluşmuşsa onun mirasçıları diyebileceğimiz halk hikâyeleri de bu bölgede kök salmış olmalıdır.

Hikâyenin yanı sıra masal anlatma geleneği de bu bölgede yaygındır. Ziya Gökalp'ın ifade ettiği *masalcılık anadan kıza, destancılık babadan oğla geçer* düşüncesi bu coğrafya için geçerlidir. Kadınların hayatlarını evde tandır, soba başında geçirdiğini düşünürsek, masal anaları ve masal ninelerinin sayısındaki çokluğun sebebi de kolaylıkla anlaşılabilir. Aynı husus halk hikâyeciliği anlatıcılığı için de geçerlidir. Küçük bir gözlemle erkekler arasında halk hikâyeciliğinin yaygın olduğu görülecektir ki bu da Gökalp'ın düşüncesini doğrulamaktadır.

Kars'ta âşıklık ve halk hikâyeciliği geleneğinin gelişmesinde bu yöredeki düğünlerin de etkili olduğunu hatırlatmak isteriz. Bilindiği gibi Kars ve çevresindeki düğünlere âşıklar katılmakta, şiiirlerinin yanında hikâyeler de anlatmaktadırlar. Ayrıca şehir merkezinin yanı sıra ilçe ve köylerdeki kahvelerde de misafir âşıklar söz ve sazın yanında hikâye de anlatmışlardır. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı XIV. yüzyıldan günümüze âşıklık ve halk hikâyeciliği geleneğinin en canlı olduğu yer Kars olmuştur.

Günümüzde, diğer yörelerimizde olduğu gibi, bu bölgenin âşıkları da büyük ölçüde Kars'tan büyük şehirlere (İstanbul, Kocaeli, İzmir, Ankara) göç etmişlerdir. Kars'ta kalan âşıklar ise hikâye anlatma geleneğini hemen hemen bırakmışlardır.

Gülistan Çobanlar (Âşık Gülistan)

1900 yılında, Kars ilinin Arpaçay ilçesinin Koç köyünde doğmuştur. Ustası Çıldırılı Âşık Şenlik'tir. 1972 yılında vefat eden Gülistan Çobanlar, oğlu Murat Çobanoğlu ve İbrahim Demir'in de ustasıdır. *Ercişli Emrah, Hüseyin Şehzade, Kerem ile Aslı, Köroğlu Kolları, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Tahir Mirza, Yaralı Mahmut* anlattığı hikâyelerdir.

İslam Erdener

1921 yılında, Kars ilinin Ladikars (Kümbetli) köyünde doğmuş, 1992 yılında vefat etmiştir. Âşıklıkla ilgili bilgileri bölgenin âşıkları (Kasım, Şenlik, İbrahim, Hüseyin, Mansur)ndan almıştır. İlkokul mezunu olan Âşık Erdener, âşıklığın dışında hayvancılık ve çiftçilikle geçimini sağlamıştır. Anlattığı hikâyeleri, Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım'dan öğrenmiştir. Aşağıda adları verilen ilk üç hikâye Çıldırılı Âşık Şenlik tarafından tasnif edilmiştir. Âşık Erdener, Çıldırılı Âşık Şenlik'in sözünü ettiğimiz hikâyelerini Ensar Aslan'a, *Yahya Bey Dilgem* hikâyesini ise Saim Sakaoğlu ile İsmet Çetinel anlatmıştır. *Latif Şah, Salman Bey ve Turnetel Hanım, Sevdakar, Yahya Bey Dilgem*.

Ardahan ilimizde halk hikâyesi anlatan âşıklar arasında Arif Hikmet Ataman (Âşık Arifi) ile Âşık Şevki Halıcı'yı sayabiliriz

Şeref Taşlıova (Âşık Taşlıova)

10 Nisan 1938 tarihinde Ardahan ilinin Çıldır ilçesinin Pekreşen (Gülyüzü) köyünde doğmuş, 20 Eylül 2014 tarihinde Ankarada vefat etmiştir. İlkokul mezunu olan Taşlıova, Gülistan Çobanlar'ın çırağı olmakla birlikte, âşıklıkla ilgili edep ve erkânı Âşık Kasım, Âşık Gülistan Çobanlar ve Posoflu Müdamîden öğrenmiştir. Taşlıova'nın âşıklığa başlamasında ilkokul öğretmenini olan Hasan Kartarı'nın etkisi büyüktür. Saz ve söz hâkimiyetinin yanında bilimsel kongre ve toplantılarda sunduğu bildirileri ilgi ile izlenmiştir. Halk edebiyatı ve folklorla ilgili olarak çeşitli dergilerde (*Çağrı, Türk Folklor Araştırmaları, Türk Edebiyatı, Millî Kültür, Pınar, Kemalist Atılım, Türk Dili, İnanç, Güneysu, Meşale, Maya, Tarla, Erciyes, Yeni Çizgi, Köz, Türk Folkloru, Kök, Ana, Karseli* gibi) makaleler yayımlamıştır. Repertuarındaki halk hikâyelerini Türk Dil Kurumu arşivine vererek sağlığında bildiklerinin kitaplaşmasını görmüştür. Taşlıova, Murat Çobanoğlu ile birlikte Sivas Türk Halk Müziği Korosu'na girmiş ve aynı yerden 2003 yılında emekli olmuştur. Pek çok çırak yetiştiren Taşlıova, âşık edebiyatını, 150 kadar âşık makamı ve halk hikâyesini en iyi bilen âşıklarımızdandır. Asya, Avrupa ve Amerika'da ülkemizi temsil etmiştir. Oğlu Mete Taşlıova, babasının tasnif ettiği hikâyelerle ilgili olarak yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip, Bağdat ile Hafız, Cihan ve Abdullah, Diligam Yahya Bey, Emir ile Sümbül, Emrah ile Selvi, Eşref Bey, Gülistan ile Süleyman, Hüseyin ile Mahmiri, İbrahim ile Hayrinisa (Hayransa), İrfanî ile Türkmen Kızı, Kenan ile Hanzade, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Kırk Çeşmeli Şehir, Kirmanşah, Köroğlu'nun Bağdat Kolu, Köroğlu'nun Bolubey Kolu, Köroğlu'nun Erzurum Kolu, Köroğlu'nun Gaziantep Kolu, Köroğlu'nun Hasanbey Kolu, Köroğlu'nun Hasanpaşa Kolu, Köroğlu'nun Keloğlan Kolu, Köroğlu'nun Kocabey Kolu, Köroğlu'nun Oltu Kolu, Köroğlu'nun Tokat Kolu, Lâtif Şah, Necip ile Telli, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Sürmeli Bey, Tahir ile Zühre, Yaralı Mahmut, Zaman Bey (Zaman ile Salatin).*

İsmail Cengiz (İsmail Azeri)

1928 yılında İran'ın Tebriz vilayetinde doğmuştur. Küçük yaşlarında ailesiyle birlikte Türkiye'ye göçmüştür. 15 yaşında saz çalmaya başlayan İsmail Cengiz, Azerbaycan Türklerinden olduğu için Azeri mahlasıyla şiirler söylemektedir. Yetişmesinde Âşık İslam Erdener'le birlikte, Sosgertli Âşık Mehmet ve Kasım Şenlik'in de etkisi büyüktür. Büyük hikâyelerin yanı sıra türkölü küçük hikâyeleri de vardır. Çok sayıda çırak yetiştirmiştir. Azeri, hâlen İstanbul'da yaşamaktadır. Anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler arasında, *Karakız*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu'nun Son Kolu*, *Yaralı Mahmut*, vb. sayılabilir.

Dursun Cevlanî

1900 yılında, Kars ilinin Sarıkamış ilçesinin Agyar köyünde doğmuştur. Çocuk denilecek yaşta Yusuf Ağa ve Âşık Avasî'den dersler almış, Âşık İkrâmî'nin yanında çıraklık yapmıştır. Mahlasını Narmanlı Sümmanî vermiştir. Cevlanî, 1975 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Âşık Garip*, *Böyle Bağlar*, *Ercişli Emrah*, *Hasan Paşa Silistre Kolu*, *Haydar Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu'nun İlk Kolu*, *Mirzayı Mahmud*, *Salman Bey*, *Sümmanî ile Gülperi*, *Tahir ile Zühre*, *Yaralı Mahmut*.

Muhittin Cuya (Âşık Mihmanî)

1935 yılında Kars'ta doğmuştur. Çocukluk yaşlarında şiire ilgi duymaya başlayan Mihmanî'nin doğaçlaması oldukça kuvvetlidir. Bir süre yurt dışına da çıkan âşık, halk hikâyesi anlatmada da başarılıdır. Bekir Sami Özsoy onun için; "*Ozan-Baksı geleneğinin İslâmî şekle girmiş tek temsilcisidir. Hem müzisyen, hem dansçı, hem din adamı, hem şair, hem de aktördür. Onun programını izleyenler trans hâlini görürnce hayret içinde kalırlar.*" demektedir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Ahmet Bey*, *Âşık Garip*, *Böyle Bağlar*, *Celâl ile Kenanî*, *Çoban Süleyman*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Kolları*, *Perro (Para)*, *Sürmeli Bey*, *Şehir Kızı-Köy Kızı*, *Tahir Mirza*, *Yaralı Mahmut*, *Yetim Ahmet*.

Murat Çobanoğlu (Âşık Çobanoğlu)

01 Kasım 1940 tarihinde Kars'ın Kaleiçi Mahallesi'nde doğmuştur. 1947 yılında başladığı ilkokulu 1952 yılında bitirmiştir. Çobanoğlu, 1987 yılında ortaokuldan, 1992 yılında da liseden mezun olmuştur. Okuma hırsını devam ettiren Çobanoğlu Açıköğretim Fakültesine girmiş ve burayı da başarıyla bitirmiştir. 1993 yılında yine kendi gayreti sonucunda Kur'an okumayı da öğrenmiştir. Murat Çobanoğlu badeli âşıklarımızdandır. O rüya görmesini ve bade içmesini Bayram Durbilmez'e aşağıdaki şekilde anlatır.

"Yaylalara çıkma zamanı gelmişti. Arabalar Kars'ın yakınında olan bir yaylaya gidiyordu. Ben de bunların arasındaydım. Yaşım on üçtü. Yolda çok susamıştım. Arabadan inip bir çeşme gözesine koştum. Su içtikten sonra otlara, çiçeklere daldım. Oracıkta uyuya kalmışım. Gözümü açtığımda gece olmuştu. Uyanınca kendimi daha güçlü hissettim. Hafızamda bazı şeylerin yer ettiğini anladım. İşte o zaman nasibim olan âşıklık ilhamı bana verildi. Sabah, yaylada beni bulamayan babam beni aramak için yollara düşer. Başımdan geçenleri dinledikten sonra âşık olacağımı söyleyerek saz aldı. Sazı tutmasını, âşık makamlarını öğretti. İşte âşıklığa böyle başladım." (Durbilmez 1993: 52-53).

Murat Çobanoğlu'nun âşıklıktaki ustası babası Gülistan Çobanlar'dır. O, yukarıda da belirttiğimiz gibi babasından saz çalmasını, âşık makamlarını ve âşıklık geleneğinin yolunu yordamını öğrenmiştir. Babasının dışında *Şavşatlı Deryamî*, *Kağızmanlı Cemal Hoca*, *Arpaçaylı Hamit İlhamî* ve *Ardanuçlu Efkarî* onun yetişmesinde etkili olan diğer âşıklardır. Murat Çobanoğlu çok sayıda çırak yetiştirmiştir. Âşık Murat Çobanoğlu 1966 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı'nın hemen hemen tamamına katılmıştır. O, bu bayramlar vasıtasıyla başta Âşık Veysel olmak üzere pek çok âşıkla bir araya gelmiştir. Sadece Konya Âşıklar Bayramı'na katılmamış, buranın dışında Türkiye'nin hemen hemen her ilinde, hatta ilçesinde Kızıroğlu'nu söylemiş, hikâyeler anlatmış, geleneğin unutulmaması için bütün ömrü boyunca büyük çaba harcamıştır. Çobanoğlu, Türkiye sınırları içerisinde dolaşmakla kalmamış, yurt dışında da Türkiye'yi temsil etmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş gibi onlarca devlet büyüğünün huzurunda çalıp çağırmıştır.

Bayrım Durbilmez; "O, halk hikâyesi anlatıcılığının en önde gelen temsilcisidir. Hikâye anlatışındaki tavrı, anlattığı ve tasnif ettiği hikâyeler bakımından diğer halk şairlerinden kolayca ayrılır. Onun üç, yedi, on, yirmi bir, otuz günlük hikâye anlatışına şahit olduk." (1993: 82) demektedir.

Çobanoğlu, 26 Mart 2005 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Mezarı Kars ilimizdedir. Anlattığı ve tasnif ettiği halk hikâyeleri şunlardır: *Âdil Şah ile Lala Sultan*, *Ahmet ile Mehmet*, *Alkanla Peri*, *Asuman ile Zeycan*, *Âşık Garip*, *Âşık Tüccarî*, *Bayburtlu İrşadî*, *Cünûn Bey*, *Deli Kurt* (Hüseyin Nihal Atsız'ın aynı addaki romanının hikâyeleştirilmiş şekli), *Emrah ile Selvi*, *Hamithan*, *Hasta Hasan*, *Hüseyin Bey*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Bolu Beyi Kolu*, *Köroğlu Hasan Paşa Kolu*, *Köroğlu'nun İlk Kolu*, *Köroğlu Kızıroğlu Kolu*, *Köroğlu'nun Son Kolu* ve *Köroğlu'nun Hasan Bey Kolu*, *Melihşah*, *Murat Han ile Peri*, *Necip ile Telli*, *Pervane*, *Salman Bey*, *Saraç İbrahim*, *Seyfi bin Zülyezen*, *Şah İsmail*, *Tahir ile Zühre*, *Yaralı Mahmut*, *Yusuf ile Zeliha*.

Sadi Değer (Hasretî)

1927 yılında Kars ilinin Susuz ilçesinin İncesu köyünde doğmuştur. İlkokul mezunu olup âşık makamları ve halk hikâyesi konusunda geniş bilgiye sahiptir. Badeli âşıklarımızdandır. 1969 yılında Kayseri'ye göçerek oraya yerleşir. Bu arada Konya Âşıklar Bayramına katılarak kendisini çeşitli kesimlere tanıtmaya fırsatını elde eder. Hasretî, âşıklığın dışında senaryo yazarlığı yapmış ve bazı filmlerde (Köse Emmi) rol almıştır. Hasretî, 23 Kasım 2000 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Kayseri'dedir. Anlattığı hikâyeler şunlardır: *Hayransı Hanım*, *Köroğlu'nun Bağdat Kolu*, *Köroğlu'nun Kocabey Kolu*, *Köroğlu'nun Oltu Kolu*, *Köroğlu'nun Son Kolu*, *Köse Emmi*, *Necip ile Telli*, *Yaralı Mahmut*.

Üzeyir Aziz Göktekin (Âşık Pünhanî)

1917 yılında Kars ilinin Sarıkamış ilçesinin Aşağı Kotanlı köyünde doğmuştur. Ailesi Ermeni mezaliminden kaçarak Erzincan'a yerleşmiştir. Bölgenin Ruslardan kurtarılması üzerine tekrar köyüne dönerek Âşık Dursun Cevlanî'ye çırak olur. Sekiz yıl kadar süren bu çıraklık döneminin sonunda *Pünhanî* mahlasına alarak usta âşık olur. Halk şiirinin çeşitli dallarındaki başarısının yanında, aynı zamanda iyi bir halk hikâyesi anlatıcısıdır. Anlattığı halk hikâyeleri şunlardır: *Âşık Garip*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu Kolları*, *Tahir ile Zühre*.

Laçın Kurt (Âşık Laçın Aladağlı)

1918 yılında, Kars ilinin Kağızman ilçesinin Camuşlu köyünde doğmuştur. Ustası Karslı Cemal Hoca'dır. Bildiği hikâyeler Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans tezi olarak hazırlanmıştır. 1980 yılında vefat etmiştir. *Ahmet ile Mehmet, Âşık Garip, Böyle Bağlar, Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı, Kirmanşah, Köroğlu Kolları, Köroğlu'nun Hasan Paşa (Silistre) Kolu, Lâtif Şah, Necip ile Telli, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Tahir Mirza, Tufarganlı Âşık Abbas* anlattığı hikâyelerdir. Bunların dışında Kars'ta Âşık İlhamî Demir (Âşık İlhamî), Mustafa Aydın (Âşık Mustafa), Âşık Bektaş, Ali Dadaşoğlu (Âşık Dadaşoğlu), Veysel Deniz (Âşık Şahbazoğlu), Muhlis Denizer, Abbas Dilir, Dursun Doğan, Dursun Durdağı (Âşık Burhanî), Muharrem Günay, Murat Yıldız, Erzade Kapan, Coşkun Kırdurdu, Maksud Koca (Âşık Feryadî), Âşık Merdan, Yılmaz Şenlik, İsmail Turan (Âşık Cemal Hoca), Mustafa Turgut (Âşık Emsalî), Mürsel Sinan Uğursu, Mehmet Kasım Ülker (Âşık Hicranî), Orhan Üstündağ, Ali Yıldız (Âşık Elvanî), Günay Yıldız, gibi âşıklarımızın da hikâye anlattığını biliyoruz.

VANLI ÂŞIKLAR

Van ilinin halk hikâyeciliği ile ilgili *Ercişli Emrah* ile *Selvi Han* hikâyesinden kaynaklanmaktadır. Bölgenin İran'a yakın olması geçmişte İran Şahı Şahoğlu Şah Abbas'ın Van Kalesi'ni kuşatması, yolu üzerindeki Erciş'ten Selvi Han'ı götürmesi bölge insanını etkilemiştir.

Yine *Kerem ile Aslı* hikâyesinde Erzurum, Ağrı, Erciş ve Muş'un ayrı bir yeri vardır.

Halk hikâyesi anlatıcılarının bazılarına göre *Köroğlu* da Van ilinin Muradiye ilçesindendir.

Bölgenin iklim yapısı, tabiat şartlarının zorluğu gibi hususlar da dikkate alınınca halk hikâyelerinin bölgede kök salmasının sebepleri daha iyi ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde diğer bölgelerde olduğu gibi bu yöremizde de halk hikâyeleri profesyonel anlamda anlatılmamaktadır. Halk arasında da *Ercişli Emrah, Kerem ile Aslı* ve *Köroğlu* hikâyelerinden parçalar anlatılma şansını bulmaktadır.

Ahmet Poyrazoğlu

1951 yılında Van ilinin Erciş ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Van'da yapmıştır. Eğitim enstitüsü mezunu olup öğretmenliğe Van ilinin Gürpınar ilçesinde başlamıştır. Ercişli Emrah onun manevî ustasıdır. Âşığımız 1983 yılında İstanbul'a göç eder. Hâlen orada yaşamaktadır. *Ahmet ile Mehmet, Böyle Bağlar, Celalî ve Mehmet Bey, Cünun Bey, Dürri Gılan, Kerem ile Aslı, Kerem ile Aslı (Erzincan Bağları), Köroğlu'nun Hasan Paşa (Silistre) Kolu, Köroğlu'nun Kocabey Kolu, Köroğlu'nun Son Kolu, Namuslu Kız, Öksüz Vezir, Salman Bey, Sevdakâr Şah, Seyfi bin Zülyezen, Sürmeli Bey, Tufarganlı Abbas, Yaralı Mahmut* anlattığı hikâyelerdir.

GAZİANTEP VE BARAKLAR

Daha çok Gaziantep ilimizin Nizip ilçesinde yaşayan Barakların göçleri, yerleştikleri bölgelerdeki komşularıyla olan kavgaları zamanla kısa hikâyeli türkülere konu olmuştur. Bu türkülü hikâyeler bölgede yetişen âşıklar arasında yayılmış daha sonra da Barak meclislerinde anlatılmıştır.

Barak hikâyelerini, *Değirmenci Recep, Sait Uzunarslan, Dertli İbrahim, Ümitcan İlhan*, vb. anlatmaktadır.

Barak odası: Barak türküleri ve hikâyelerini anlattığı yere verilen ad.

Bozlak: Türk halk müziğinde bir uzun hava çeşididir. Orta Anadolu'da abdalların, Çukurova'da daha çok Aşkarların söyledikleri ezgilerdir.

Ahey, eyy: Eğer bozlak ahey ve eyyle başlarsa buna Karaca Oğlan bozlağı denilmektedir.

Aydost: Eğer bozlak aydostla başlarsa buna Dadaloğlu bozlağı denilmektedir.

Karaca Oğlan çağırma: Çukurova yöresinde türkü çağırma yerini kullanan bir deyimdir.

Uzun hava okumak: Çukurova yöresinde bozlak okuma anlamına gelmektedir.

Baraklı Aşık Mahgül (Mehmet Kılıçoğlu)

1919 yılında Gaziantep ilinin Nizip ilçesinin Büyükşemik köyünde doğmuştur. Öğrenim görmemiştir. Okuyup yazmayı da askerde çavuşlarından öğrenmiştir. Onun belirli bir işi olmadığı için, babasında kalan arazilerin kirasıyla hayatını devam ettirmiştir. Baraklı Mahgül, 70 yıl kadar hikâye anlatmış, düğünlere katılmış, kınacı gitmiş, **barak odalarında** günlerce süren toplantılara iştirak etmiş, ancak bunların hiçbirisinden maddi bir kazanç elde etmemiştir.

Aşık Mahgül'ün hikâye dağarcığını, Barakların Orta Asya'dan Horasan'a; Horasan'dan Anadolu'ya göçlerinin teşkil ettiğini söyler ve onun hikâyelerinin konusunu aşağıdaki başlıklar altında toplar: *Barakların Horasan'dan göçü, Yozgat ve civarına yerleşme ve Osmanlı ile ilk temas, Mehmet Bey'in sürgün meselesi ve Rışvan Bey'in misafir edilme olayı, Abuseyf'in ölümü ve Aysel hanımın söylemesi, Feriz Bey'in Acem'e dönüşü, Abbas Paşa'nın Culabı dağıtması* (Ersoy 2009: 70).

ÇUKUROVA VE BOZLAKLAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nde büyük uzun soluklu halk hikâyeleri anlatılırken, Çukurova yöresinde de kısa hikâyeli türküler anlatılmaktadır. Yörede, bu tür hikâyelere **bozlak** adı verilmektedir. Bölgenin önde gelen âşığı Feymanî'ye göre; "*Bozlak, tamamıyla Çukurova'ya has bir tarzdır. Bununla birlikte bazı farklılıklar da görülür. Meselâ, Kadirli'de, Kozan'a kıyasla, Karacaoğlan ve Dadaloğlu bozlakları daha fazla bilinir. Osmaniye'nin doğusundan başlamak üzere, Haruniye, Düziçi, ve Bahçe'ye kadar olan bölgede ise; bozlaklar kendine özgü bir söyleyişle icrâ edilir ve bu söyleyiş tarzına "Gâvurdağı ağzı" denir* (Mirzaoglu 2003: 47).

Çukurova yöresinde bozlak okumada öne çıkan kalıp sözler bozlağın kime ait olduğunu belirlemede bir ölçüdür: Bozlaklar; **Ahey, Eyy**'le başlarsa Karaca Oğlan'a, **Aydost**'la başlarsa Dadaloğlu'na ve Heyhey'le başlarsa Köroğlu'na aittir.

Bölgede, *Türkü çağırma* yerine **Karaca Oğlan çağırma** deyimini kullanılır. Bunun genellikle, **uzun hava okumak / bozlak okumak** anlamına geldiği bilinir (Mirzaoglu 2003: 46).

SIRA SİZDE

Halk hikâyeleri daha çok yurdumuzun Doğu Anadolu Bölgesi'nde anlatılmaktadır. Diğer bölgelerimizde de anlatılıyorsa da, Doğu Anadolu gibi yaygın değildir. Ayrıca, Doğu Anadolu Bölgemizin dışında halk hikâyesi anlatanlar da oralara Doğu Anadolu Bölgemizden göçen âşıklardır. Sizce halk hikâyesi geleneğimizin Doğu Anadolu Bölgemizde yaygın olmasının sebebi neler olabilir?

Ahmetce (Ahmet Cihan)

Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber tahminen 1898-1977 yılları arasında Adana ilinin Ceyhan ilçesinin Versiye köyünde yaşamıştır. Medrese eğitimi görmüştür. Asıl işi çiftçilik olan Ahmetçe 1970'li yıllara kadar hikâyelerini anlatma imkânı bulmuştur. Uzun kış gecelerinde davet edildiği köylerde, kendisini dinlemeye gelenlere hikâyeli türküler okumuştur.

Hikâyelerini anlattığı sırada, sesinin tonunu arttırır, konuşmasını anlaşılır hâle getirir, anlattığı olaylara çok çabuk kendisini adapte eder. Bütün bu hususlar da onun hikâye tekniğini oluşturur. Ahmetce, saz çalmasını bilmemektedir, bu sebepten saz yerine bir değnek alır ve onun saz çalar gibi yaparak türkülerini okur. Türkü söyleyip hikâye anlatmanın dışında, aynı zamanda yöredeki bozlakçıların da

ustası olarak kabul edilmektedir. *Karac Oğlan*, *Dadaloğlu*, *Hürüoğlu Abdurrahman* bozlakları onun repertuarında önde gelen hikâyelerdir (Mirzaoğlu 2003: 48-49). Bunun dışında bozlak tarzı hikâyeleri anlatanlar daha çok Çukurova yöresinde yetişen âşıklardır. Onların anlattıkları hikâyelerin başlıcaları şunlardır: *Karaca Oğlan*, *Dadaloğlu*, *Sefil Abdurrahman* (*Hürüoğlu Abdurrahman*), *Deli Boran*, *Öksüz Ali*, *Bey Mayıl*, *İlbeylioğlu*, *Gündeşlioğlu*, *Yazıcıoğlu*, *Ali Paşa*, *Palalı Osman*, *Âşık Ömer*, *Kul Mustafa*, *Âşık Cafer*, *Âşık Hacı Karakılçık*, *Âşık İbrahim Karalı*, *Âşık Feymanî*, *Âşık Mahmut Taşkaya*, *Gül Ahmet Yiğit*, *Âşık Haydar Aslan*, *Âşık Nizamî*, *Âşık Fidanî*, *Âşık Ali Ambarcı*, *Âşık Yaralı*, *Âşık İmamî*, vb.. Ayrıca, Kırşehir, Kırıkkale (Keskin), Yozgat ve çevresinde de bozlak okuma geleneği yaygındır. Bu bölgenin bozlakçıları arasında *Muharrem Ertaş*, *Neşet Ertaş*, *Hacı Taşan*, vb. sayabiliriz.

Halk hikâyelerinin anlatıldığı bölgeler ve anlatıcılarıyla ilgili bilgileri Ali Berat Alptekin'in *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009) adlı eserinde bulabilirsiniz.

K İ T A P

Halk hikâyeleri gibi yurdumuzun önemli bir bölümünde sevilerek dinlenen anlatmaların, bazı bölgelerimizde yeterince ilgi görmemesinin sebepleri sizce neler olabilir?

SIRA SİZDE